

Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları*

HASAN KAPLAN**

Local Geography of The Local Poet: Place Names
in the Poetry of Rahimi of Kutahya

Ö Z E T

Divan edebiyatında farklı üslup hareketleri ile karşılaşmak mümkündür. Klasik üslup, sebk-i Hindî, hikemi üslup, mahallileşme gibi üsluplar şairlerin edebî kişiliklerinin ve şiirlerindeki muhtevî unsurların şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunlardan mahallini selemek ve mahallini işlemek, İstanbul'un ve mahallinin dilinin farkına varmak olarak nitelenebilecek mahallileşme, şairler üzerinde her dönem etkili olmuştur. Bu üslubun çerçevesinde şiirlerini yazan şairlerden biri de Kütahyalı Rahîmi'dir. 16. yüzyıl şairlerinden olan Rahîmi yaşadığı yüzyılda şiirlerindeki mahallî öğelerle dikkati çekmektedir. Rahîmi Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde bulunan bir şair olarak şiirlerinde mahallî coğrafyaya sıkça yer vermiştir. Şair, Anadolu'dan 19 farklı şehre 130 defa yer vermiştir. Anadolu'yu; yaşadığı bölgeleri şehirleri, ırmakları, denizleri, dağları ve mesire alanlarıyla işlemiş, coğrafyanın sağladığı her türlü çağrışımından faydalanmaya çalışmıştır.

Divan edebiyatında coğrafya, mekân-insan bütünleşmesi bağlamında daha çok sevgili ve âşıkla münasebet içinde kullanılır. Coğrafyayı tarihî olaylar ve unsurlar içinde tarihî göndermelerle işleyen şair bazen gerçek bazen de dekoratif bir coğrafyaya yer verir. Böylece coğrafya şairin tevriye, cinas, iham, teşhis, teşbih gibi farklı edebî sanatlarına kaynaklık eden bir çağrışım ögesi olarak da şiirdeki yerini alır. Bu çalışmada önce divan şairinin mekân ve coğrafya ile olan münasebeti üzerinde durulmuştur. Daha sonra geleneksel ve müşterek coğrafyanın Rahîmi'nin şiirlerinde nasıl yer aldığı incelenmiştir. İkinci bölümde Anadolu coğrafyasının şiirlere nasıl yansıtıldığı, şairin coğrafyayı ne şekilde işlediği örneklerle açıklanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Kütahyalı Rahîmi, mahallileşme, Anadolu coğrafyası, mekân-şair ilişkisi, yer adları.

ABSTRACT

In Divan literature it is possible to come across different movements of style. Styles such as classical style, sebk-i Hindî (Indian style), hikemi usup (didactic style), localization have been influential in the shaping of poets' literary identities and of contents in their poetry. Among these styles, localization, which can be defined as loving and dealing with the local, becoming aware of the language of the local and of Istanbul, reflecting the features of utterance, has been influential on poets in every period. One of the poets who wrote their poems in line with this style is Rahimi of Kutahya. One of the poets of the sixteenth century, Rahimi attracts attention with local elements in his poetry in that century. As a poet who visited different cities in Anatolia, Rahimi abundantly included local geography in his poetry. The poet included nineteen different cities of Anatolia 130 times. He dealt with Anatolia with the cities he lived in, with its rivers, seas, mountains, recreation areas and he tried to make use of all kinds of connotations provided by geography.

In Divan literature geography is mostly used within a relationship between lover and beloved in the context of place-man union. The poet, who dealt with geography through historical references within historical events and elements, includes geography occasionally in its real sense and occasionally as a decorative instrument. Thus, geography takes its place in poetry as an element of connotation that forms the basis for different figures of speech the poet uses such as double-entendre, pun, personification, simile and iham. This study examined first of all the relation of divan poet with place and geography. It also analyzed the way traditional and shared geography took place in Rahimi's poetry. The second part of the study examined through examples how Anatolian geography was reflected in the poems and how the poet depicted geography.

KEYWORDS

Rahimi of Kutahya, localization, Anatolian geography, place-poet relation, place names.

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.08.2016 / Kabul Tarihi: 30.08.2016.

** Dr., Gazi Üniversitesi TÖMER, (h1982kaplan@hotmail.com)

GİRİŞ

Şair yaşadığı mekândan, çevreden, coğrafyadan bağımsız değildir. O, belli bir çevrede doğar. O çevrenin tarihi, coğrafyası ve kültürüyle yetişir. Zaman içinde çevreyle, mekânla arasında birtakım bağlar kurar. Yaşadığı çevreye, mekâna dair şahsi veya umumi algıları oluşmaya başlar. Bu algılardan sonra mekân¹ artık onun yalnızca sığınağı veya yaşam alanı değil aynı zamanda bilinçaltında sakladığı ve bilince sözle çıkardığı iç dünyasının da bir aracıdır. Mekân, sözle ifade edilmeye başlanınca psikolojik yansımalarıyla birlikte hayal dünyasında farklı anlamlara bürünür. Bunlar söze dökülünce mekân-insan, mekân-toplum, mekân-tarih, mekân-coğrafya ve mekân-sosyal hayat arasındaki ilişki bir anda şair ve şiiri için ona ulaşmada bir malzeme olarak karşımıza çıkar. En küçük mekândan en geniş coğrafyaya kadar her türlü yer adı niçin edebiyatın malzemesidir? *“Divan şairinin şiir dünyasında yer adları, farklı anlamlara ve tasavvurlara kapı açması yönüyle önemli bir yere sahiptir. Yer adlarının tespiti ve şiirlerde nasıl kullanıldığının incelenmesi, divan şairlerinin ortak şiir malzemesini nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Turan 2009: 135).”* Divan şairinin mekâna, çevreye, şehre ve ülkeye bakışı günümüz okuyucusuna coğrafi, tarihî, sosyal ve kültürel yönlerden çok değerli bilgiler sunabilir. Şair gözünün gördüğü bir ayrıntı, şairin dile getirdiği bir husus bazen bir bilinmezi aydınlatabilir. Ancak bunun edebiyata (araştırmacısına) malzeme olması şairin neyi işlediğinin yanı sıra nasıl işlediğinin de bir değer ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada şairin dile hâkimiyeti, hayal-hakikat ifadesinde dili kullanma becerisi önem kazanır. Şair, coğrafya üzerinde ne gibi tasarruflarda bulunmuştur, onu nasıl görmüş, nasıl ele almış, nasıl sunmuştur? Şair coğrafyayı gerçekçi gözle mi değerlendirmiş, dekoratif amaçla mı kullanmıştır? Şairin coğrafyaya dair söylediklerinin ne kadarı coğrafyanın kendisine, ne kadarı şairin zihnindeki ve hayalindeki coğrafya algısına aittir? Şairin coğrafyası şahsi midir, umumi midir? Şair nükte yahut söz oyunu peşinde mi koşmaktadır? Yoksa coğrafyanın

¹ Çalışmada “mekân” kelimesiyle kastedilen ev veya benzeri yerleşimler değil; çevre, belde, şehir, ülke gibi daha büyük yaşam alanlarıdır.

çağrışımlarından mı yararlanmak istemektedir? Bu ve benzeri soruların cevapları en az mekân-şair arasındaki ilişki kadar önemlidir. Bu sorular bir divan şairi ve onun imparatorluğun geniş coğrafyasıyla münasebeti söz konusu olunca genel olarak iki hususu ön plana çıkarmaktadır.

Divan şairinin coğrafya karşısındaki konumu -az da olsa- şahıstan şahsa, dönemden döneme farklılık gösterir. Yine de genel bir temayülün ve geleneksel bir algının varlığı yadsınamaz. Divan şairinin coğrafyayla münasebetinde görülen ilk husus şairler arasında idealize edilmiş müşterek bir coğrafyanın var olduğu gerçeğidir. Bu coğrafyanın içinde imparatorluğun farklı bölgelerine mensup şairlerin ele aldıkları müşterek beldeler, şehirler, bölgeler, ülkeler vardır. Şairler, geleneğin mirî malı sayılabilecek bu geniş coğrafyadan yer yer istifade etmişler, hazır malzemedi faydalanırken daha çok geleneğin sınırları ve bilindik hayal dünyası içinde kalmışlardır. Şiirlerde müşterek olarak kullanılan belde, şehir, bölge ve ülkelerin bir kısmı -İran edebiyatına mensup şairlerin eserlerinde de görülen- gelenekselleşmiş bir teşbih ve telmih dünyası içinde işlenen, kimi zaman gerçek kimi zaman da dekoratif görünüm arz eden bir özellik taşımaktadır. Bu müşterek coğrafya bazen sadece isim olarak yer almış bazen de bir özelliği zikredilerek kullanılmıştır. Hemen hemen her divan şairinin şiirinde Mısır, Şam, Rum, Çin, Hoten, Bedaşşan gibi bu standart coğrafyaya ve bu coğrafya etrafında oluşturulan benzer söyleyiş ve hayallere rastlamak mümkündür. Bu coğrafya en küçük yerleşim biriminden en büyüğüne, en yakınından en uzağına kadar şair için hazır bir malzemedir. Şair gezip görmediği, içinde yaşamadığı ve doğrudan bilmediği bu coğrafyayı şiirinde salt gerçekliği içinde değil çeşitli sanatlarla (tevriye, iham, cinas, teşbih, teşhis...) sunmuştur. *“Divan şairi söz konusu yer ve kavim adlarını kullanırken estetik kaygıları önceler. Amaç sadece ülkelerin isimlerini bir beyit içinde sıralamak değildir (Arıkoğlu 2008: 138).”*

Divan şairinin şiirindeki bu standart coğrafya gerçek veya masalımsı, efsanelere dayalı, hayalî bir coğrafya da olabilir. Aynı coğrafyayı ele alan şairler arasında ayırt edici unsurların çok olmadığı, gerçek ve belli bir coğrafyaya dair zikredilen unsurların herhangi bir coğrafya için de söylenebildiği görülür. Farklı bir ifadeyle divan şairinin şiirindeki standart coğrafya tam bir karakter arz etmez, zira umumdur. Özellikle herhangi bir şehrin övgüsü için yazılan şiirlerde bu husus daha belirgin görülmektedir.

Şairlerin ele aldıkları ikinci coğrafya; içinde doğup büyüdüğü, yaşadıkları, görev yaptıkları, çeşitli sebeplerle bir süre buldukları Anadolu coğrafyasıdır. Aslında divan şairi, şiirinde Anadolu'yu pek fazla işlememiştir. Şiirinde doğduğu, yaşadığı yere bir kez bile yer vermeyen pek çok şaire rastlamak mümkündür. Buna karşılık birçok şairin yaşamadığı, görmediği hatta bilmediği Hıta, Çin, Hindistan, Yemen, Mısır gibi uzak coğrafyalara geleneğin bildirdiği her yönüyle yer vermesi klasik şair açısından olmasa da günümüz okuyucusu açısından ilginçtir. Anadolu ancak mahallî şairin mahallî coğrafyası olmuştur. Divan şiirinin tarihî gelişimi içinde ortaya çıkan mahallileşmenin etkisiyle şairler umumi ve müşterek coğrafyanın yanı sıra yaşadıkları mahallî coğrafyaya da yer vermişlerdir. Belirsiz ve standart coğrafya yerini bazı şairlerin şiirlerinde bilinen, yerel coğrafyaya bırakmıştır. Örneklerine 15 ve 16. yüzyılda rastlanmakla birlikte özellikle 18. yüzyıldan itibaren bu yerel coğrafyanın semt semt işlendiği şiirler azımsanmayacak sayıdadır. Hatta bu yüzyıldan itibaren bilhassa devletin başkenti İstanbul başta olmak üzere semtleri, pazarları, mesire ve eğlence yerlerini, su kaynaklarını ele alan sâhil-nâme/sevâhil-nâme², sûkiyye³, mesâir-nâme⁴, miyâhiyye⁵ başlığı altında şiirlerin yazıldığı görülür. Bu şiirlerin yanı sıra hem İstanbul'u hem de Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasından birçok yer adının ele alındığı belde-nâme/bilâdiye⁶ başlıklı şiirler de dikkati çekmektedir. Bu şiirler esasında şairlerin yerel coğrafyayı da önemsediklerini göstermektedir. Şair yönünü yaşadığı ve bildiği coğrafyaya dönmüş, şiirine yeni bir çağrışım alanı olarak bu coğrafyayı seçmiştir.

² Sahil-nâme türündeki ilk şiiri şimdilik Mustafa Fennî'nin (ö. 1745-46) yazdığı bilinmektedir. Fennî mesnevi nazım şekli ile yazdığı 63 beyitlik şiirinde Anadolu ve Rumeli sahillerindeki beldeleri ele almıştır. Bu şiirin metni için bkz. H. İbrahim Demirkazık, *18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009.

İzzet Efendi de (ö. 1797-98) kaside nazım şekli ile 65 beyitlik bir sahil-nâme yazmıştır. İlk 11 beyti Sultan III. Selim'e methiye ve dua olan şiirde 65 yer adı konu edilmiştir. Eserin metni ve üzerine bir inceleme için bkz. Nihat Öztoprak, "Fennî ve İzzet Efendinin Sahilnameleri ve Bu Sahilnamelerde Üsküdar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 11, 2004, s. 111-148.

Derviş Hilmi Dede de (ö. 1766) mesnevi nazım şekli ile 62 beyitten oluşan bir sahil-nâme yazmıştır. Şair sahil-nâmesinde Boğaziçi sahillerini ve buralardaki yerleşim yerlerini anlatmıştır. Şair her beyitte bir yeri anlatmak üzere Boğaziçi'nin her iki

yakasındaki toplam 62 yerin tasvirini yapmıştır. Bu şiir üzerine bir çalışma için bkz. Yunus Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede'nin Sahil-nâmesi", *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 2(2), 2015, s. 148-159.

Ebubekir Celâlî'nin de (ö. 1817-18) divanında "Tekmile-i Ebyât-ı Fennî Berây-ı Medh-i Sevâhil-i Etrâf-ı İstanbul" başlıklı 5 beyitlik bir şiir vardır. Şair bu şiirde İstanbul'un çeşitli semtlerini tevriye ve iham gibi edebî sanatlar etrafında söz oyunları yaparak işlemiştir. Şiirin metni için bkz. Erdem Sarıkaya, *Ebubekir Celâlî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

³ Bu türde Edirneli Kâmî'nin (ö. 1724) divanında İstanbul'un çeşitli semtlerinden bahseden 12 beyitlik bir mesnevi vardır. Şiir için bkz. Gülgün Erişen Yazıcı (t.y.). *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap: <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/10619,kamipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 27.02.2016).

⁴ 18. yüzyıl şairlerinden Feyzullah Efendi, 43 beyitten oluşan bir şiirinde çeşitli mesire yerlerini sözcük ve yazım oyunları içinde anlatmıştır. Şiirin metni ve üzerine bir inceleme için bkz. İ. Hakkı Aksoyak, "Feyzullah Efendi'nin Mesâiri ile Lutffî'nin Ferdî'nin Bilâdiyesine Zeyli", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 2007, s. 37-51.

⁵ Şimdilik tek örneği bilinen bir türde bir şehrin suları ve su kaynakları, bu suların insan sağlığı ve karakteri üzerindeki etkileri, bu kaynaklar etrafındaki hikâyeler ele alınmıştır. Hasib Ahmed Efendi (ö. 1752-53), bu türde Bursa'nın sularını metheden 44 beyitlik bir kaside yazmıştır. Söz konusu şiir ve üzerine bir inceleme için bkz. Süleyman Eroğlu, "Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi'nin Miyâhiyyesi", *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 9, S. 15, 2008, s. 429-439.

⁶ Arayıcızâde Hüseyin Ferdî'nin (ö. 1708-10) 42 beyitten oluşan bir bilâdiyesi vardır. Esmâ-yı büldân başlıklı bu şiirin şekil ve muhteva özellikleri üzerine bir inceleme için bkz. Özlem Ercan, "Arayıcızâde Ferdî ve Eserleri Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân" *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 8, S. 12, 2007, s. 71-93.

Ferdî'nin bilâdiyesine nazire olarak değerlendirilebilecek 46 beyitlik bir bilâdiye de Derviş Ömer Efendi (ö. ?) tarafından yazılmıştır. Her iki bilâdiyenin metni ve bunlar üzerine yapılan bir çalışma için bkz. Cemal Kurnaz, "Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyeleri", *Journal of Turkish Studies (Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı)*, S. XIX, 2005, s. 299-316.

Barış Karacasu, Milli Kütüphanede 06 FB 263 numaralı mecmuanın 122b-123a sayfalarında Ferdî'nin bilâdiyesinin yeni bir nüshasını bulmuştur. Araştırmacı, Kurnaz (2005: 29-316) tarafından yayımlanan metne bu nüshada yer alan 4 beyti daha ekleyerek Ferdî'nin bilâdiyesinin 46 beyitten oluşan 124 yer adının yer aldığı bir şiir olduğunu belirtmiştir. Bkz. Barış Karacasu, "Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı", *Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin Hatıra Sayısı III)*, S. 32/I, 2008, s. 257-271.

Divan edebiyatında şairin yerel coğrafya ile ilişkisi farklı türlerde şiirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kasidelerin nesip kısmında methedilen şehirlerin yanında müstakil bir şiir olarak bir şehri çeşitli yönlerden ele alan şehir methiyeleri yazılmıştır⁷. Bu şiirlerde tabiat

Bilâdiyeler üzerine inceleme yapan Müjgan Çakır da Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi Y-29 numaralı bir mecmuanın 26b sayfasında Ferdî'nin bilâdiyesinin başka bir nüshasını daha bulmuştur. Bu nüshada, diğer nüshalarda yer almayan 5 beytin eklenmesiyle bilâdiye 51 beyitten oluşan 136 yer adının yer aldığı bir şiir olarak karşımıza çıkmaktadır. Müjgan Çakır, aynı mecmuada Mecdî (ö. ?) mahlaslı bir şaire ait "Esmâ-yı Bilâd-ı Mecdî Merhûm" başlıklı yeni bir bilâdiye bulmuştur. Bu bilâdiye mesnevi nazım şekli ile yazılmış, 28 beyitlik bir şiirdir. Hem Ferdî'nin hem de Mecdî'nin bilâdiyesi için bkz. Müjgan Çakır, "Bilinmeyen Bir Bilâdiye Metni: Esmâ-yı Bilâd-ı Mecdî", *Journal of Turkish Studies (Walter G. Andrews Armağanı I)*, S. 34/I, 2010, s. 173-182.

Ferdî'nin bilâdiyesine nazire yazan 18. yüzyılda yaşayan Lutfî mahlaslı bir şair de 19 beyitte çeşitli söz oyunları içinde farklı coğrafyaları ele almıştır. Bilâdiyenin metni ve üzerine bir inceleme için bkz. İ. Hakkı Aksoyak, "Fezullah Efendi'nin Mesâiri ile Lutfî'nin Ferdî'nin Bilâdiyesine Zeyli", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 2007, s. 37-51.

Bilâdiye türü içinde değerlendirilebilecek başka bir örnek de İştibâ Ahmet Efendi'nin (ö. ?) bir mecmuada yer alan 60 beyitlik kasidesidir. Diğer bilâdiyelerle aynı vezin ve kafiyede olan şiir nazire bağlamında değerlendirilebilir. Şair, Osmanlı coğrafyasından doğudan batıya kadar birçok yer adını tevriye sanatı içinde kelimenin iki anlamını da kastedecek şekilde kullanmıştır. Bilâdiyenin metni için bkz. Ersen Ersoy, "Biladiye Türünün Yayınlanmamış Bir Örneği: İştibâ Ahmed Efendi'nin Bilâdnâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2011, s. 61-72.

Ersen Ersoy tarafından ilim âlemine tanıtılan Ahmet Efendi'nin bilâdiyesi daha sonra Yunus Kaplan tarafından da -yeni bir bilâdiye örneği olarak- yayımlanmıştır. Yunus Kaplan, söz konusu çalışmasında İştibâ Ahmet Efendi'nin bilâdiyesine ek olarak Zihnî Efendi'nin Ferdî'ye nazire olan bilâdiye metnine de yer vermiştir. Zihnî Efendi (ö. ?), 41 beyitlik bir kasidede 100 yer isminden bahsetmiştir. Söz konusu bilâdiye metinleri için bkz. Yunus Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyeler ve Zihnî Efendi ile İştibâ Ahmet Efendi Bilâdiyyeleri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1(Mart 2016), 2016, s. 102-214.

Bilâdiye veya belde-nâme başlığı taşımamasına rağmen 17. yüzyıl şairi Kâmî'nin bir mecmuada İstanbul'un 100'e yakın mahalle ve semtine yer vererek yer adlarının kelime anlamlarıyla söz oyunu yaptığı 41 beyitlik bir mesnevisi vardır. Söz konusu mesnevinin metni ve incelemesi için bkz. Mehmet Kalpaklı, "16-17. Yüzyıllarda Mahalle ve Semt Adları Kâmî'nin 'Lugaz'ı", *İstanbul Dergisi*, S. 14, 1995, s. 42-45.

⁷ Mihrî Hatun'un (ö. 1514-15) Lâdik hakkında 25 bentten oluşan mütekerrir bir murabbaı vardır. Bu murabba bir şehir methiyesidir. Esere dair bir çalışma için bkz.

Selami Turan, "Mihri Hatun Divanı'nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10, 2010, s. 597-604.

Akşehir hakkında bir mecmuada şairi bilinmeyen 25 bentlik mütekerrir muhammes yer almaktadır. Söz konusu şehir methiyesi üzerine bir çalışma yayımlanmıştır. Bkz. Muvaffak Eflatun, "Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 26, 2003, s. 273-278.

Celâl-zâde Mustafa oğlu Mahmûd (ö. 1596'dan sonra) Konya için 9, İstanbul için 15, Edirne için 5 beyitlik üç manzume yazmıştır. Söz konusu şiirler için bkz. Mustafa Erdoğan, "Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şâiri: Celâl-zâde Mustafa'nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri", *Celal Bayar Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2012, s. 300-325.

Şeyhülislam Yahyâ'nın (ö. 1644) biri 8, diğeri 5 beyitlik Edirne redifli iki gazeli de şehir methiyesi içinde değerlendirilebilir. Şehir şiirleri ve bu iki şiire dair bir inceleme için bkz. H. Dilek Batislam, "Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S. 39, 2009, s. 483-498.

Nergisi'nin (ö. 1635) bir mecmuada yer alan 24 beyitlik Saraybosna kasidesi de bir şehir methiyesi özelliği taşımaktadır. Söz konusu şehir methiyesinin metni ve incelemesi için bkz. Bahir Selçuk, "Bir Şehir Medhiyesi: Nergisi'nin Saray Kasidesi", *International Journal of Language of Language Academy*, Volume 2/3, 2014, s. 27-39.

Manisalı Birî Mehmed Dede (ö. 1716), 33 beyitlik Mağnisa redifli methiye türünde bir kaside yazmıştır. Kasidenin nesip bölümünde şair Manisa'nın havasından ve suyundan, ikliminden, ovası ve güzellerinden bahsetmiştir. Bu kaside de şehir methiyeleri içinde değerlendirilebilir. Söz konusu şiir üzerine ve şairin diğer şiirlerinde Manisa ve çevresinin şiirlerine yansımaları için şu çalışmaya bakılabilir: Kenan Erdoğan, "Birî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 2008, s. 69-85.

Abdüllatif Râzî (ö. 1733-34), Ankara hakkında 5 bentten oluşan bir şehir methiyesi yazmıştır. Şiir üzerine bir çalışma için bkz. Mustafa Erdoğan, "Abdüllatif Râzî ve Ankara Methiyesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 550, 1997, s. 356-359.

Hayrabolulu Hasîb'in (ö. 1784-85) "Sitâbul'un" redifli 9 beyitlik gazeli bir şehir methiyesi özelliği taşımaktadır. Söz konusu gazelde şair İstanbul'un bahar ve kışından, güzellerinden, bahçelerinden, minarelerinden, fiskiyelerinden ve seyir yerlerinden bahsetmiştir. Şiirin metni için bkz. Ramazan Ekinci-Suat Donuk, *Hayrabolulu Hasîb Divânı*, Kitap & Cafe Serüven Yay., 2015.

19. yüzyıl şairlerinden Malatyalı Necâti, Malatya Aspozi için 11 bentten oluşan bir murabba yazmıştır. Bu murabbadaki şair Malatya'nın coğrafi, sosyal ve dinî yapısını, güzellerini, şehrin tarihini, mahalle ve mesire yerlerini anlatmıştır. Şair ayrıca İstanbul için de 11 bentlik bir murabba yazmıştır. Her iki murabba üzerine inceleme için bkz. Hakan Yekbaş, "Malatyalı Necâti ve Şehir Methiyeleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2015, s. 377-401. Necâti'nin Aspozi methiyesi üzerine bir inceleme daha yapılmıştır. Bkz. Mehmet Korkut Çeçen, "Necâti'nin Asbuzu Şiiri", *Fırat Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 1, 2015, s. 51-57.

güzellikleri, mimari eserler, şehirde yaşayanların özellikleri, şehirdeki bazı olayların tasviri şeklinde birtakım temel motifler mevcuttur (Boşkov 1982: 70). Bunun yanında bir şehre yönelik şairin eleştirisi⁸, bir şehrin içinde bulunduğu durumdan şikâyet⁹ ve kaybedilen bir şehrin ardından duyulan üzüntüyü¹⁰ dile getiren çeşitli türlere de rastlamak mümkündür. Bu türler şairin yerel coğrafya ile olan münasebetinin sanıldığından daha fazla olduğunu ve bu münasebetin çok yönlü bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Ârifî (ö. 1895) Kütahya hakkında biri 15, diğeri 7 beyitlik iki gazel yazmıştır. Ârifî'nin muakkibi bir şair olan Pesendî de (ö. 1913) Kütahya hakkında 5 beyitlik bir gazel ve 3 bentlik bir müseddes yazmıştır. Söz konusu şiirlere dair bir çalışma için bkz. Kadir Güler, "XIX. Asır Şuarâsından Ârifî ve Pesendî'nin Kütahya Methiyeleri", *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 1996, s. 279-285.

⁸ Bu konuda farklı örneklerden hareketle bir inceleme yapan F. Sabiha Kutlar, şehri/kasabayı/köyü beğenmeme, yöre halkını sevmeme, umduğunu bulamama, gitmeyi istememe, doğasından veya coğrafi konumundan hoşlanmama gibi sebeplerle yazılmış olan şehir hicviyelerini ve bunlardan biri olan Mustafa Sâmî'nin (ö. 1734) Edirne kasidesini incelemiştir. Söz konusu çalışma için bkz. Fatma Sabiha Kutlar, "Klasik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin Edirne Kasidesi", *Turkish Studies*, Volume 6/2, 2011, s. 1-16.

Ravzî'nin (ö. 1600'den sonra) divanında da (19 numaralı murabba) şehir hicviyesi diyebileceğimiz 12 bentlik mütekerrir bir murabba vardır. Ravzî söz konusu şehirde Dukagin'e gelişinden duyduğu pişmanlığı, Dukagin'in yoksulluğunu, halkının alışkanlıklarını, halkının bazı kişilik özelliklerini, yiyeceklerini, etnik ve coğrafi yapısını ele almıştır. Söz konusu şiirin metni ve şiire dair bir inceleme için bkz. Yaşar Aydemir, "Ravzî'nin Rumeli İzlenimleri", *Turkish Studies*, Volume 4/2, 2009, s. 119-132.

⁹ Hakîkî'nin (ö. 1487-88) divanındaki 475 numaralı, 14 beyitlik şiir bir şehir şikâyetnamesi özelliği taşımaktadır. Karaman; Osmanlılar ile Karamanoğulları, Karamanoğulları ile Eretna Devleti, Karamanoğulları ile Memlukler, Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki mücadelelerden yer yer zarar görmüş bir şehirdir. Şair Karaman'ın içinde bulunduğu durumu ve gördüğü zararları şikâyet-nâme özelliği gösteren "Karaman" redifli bir şiirde sosyal ve siyasî tespitlerde bulunarak anlatmıştır. Şiirin metni için bkz. Erdoğan Boz, *Hakîkî Divânı Karşılaştırmalı Metin*, Kültür Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10613_girispdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 23.01.2016)

¹⁰ Şehir mersiyeleri konusunda bir inceleme yapmış olan Vanço Boşkov çalışmasında Balkanlar coğrafyasında kaybedilen bazı şehirlerin ardından yazılan şiirlere dair örnek metinler vermiştir. Söz konusu şiir örnekleri için bkz. Vanço Boşkov, "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri", *Atatürk Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 12, 1980, s. 69-76.

Divan şairleri yaşadıkları, bildikleri mahallî coğrafya ile hem gözlemlerini ve bu yerlerin kendi devirlerindeki birtakım özelliklerini aktarmışlar hem de o yerlerin yaşadıkları dönemdeki isimleri ile söz ve kelime oyunu yapmışlardır. Bu isimler çoğu defa tevriye¹¹ ve iham içinde kullanılarak bir çağrışım zenginliği sağlanmıştır: *“Yer adlarının çoğu anlamları yönünden o zamanki kullanım biçimleriyle çağrışım ögesi olarak divan şiirinde türlü mazmun ve hayallere esin kaynağı olmuştur. Divan şairleri yer adlarını bir çağrışım ögesi olarak kullanırken eğer betimleme gibi bir amaçları yoksa o yerlere ilişkin özellikleri gerçekçi bir gözle değil, deyim yerindeyse izlenimci bir yaklaşımla betimleme yoluna gitmişlerdir. Divan şiirinde yer adları, doğrudan coğrafi işleviyle yani belli bir ülkeyi, şehri, bölgeyi... belirtme, anlatma açısından kullanıldığı gibi teşbih, istiare, telmih, tenasüp, tezat, tevriye, cinas... gibi anlatım yollarıyla bir mazmun çerçevesi içerisinde çok daha sıklıkla ele alınmıştır (Dilçin 2011: 249-252).”*

Yerel coğrafyayı şiiri için bir çağrışım ögesi olarak kullanan şairlerden biri 16. yüzyılda yaşayan Kütahyalı Rahîmî'dir¹². Rahîmî hem geleceğin müşterek coğrafyasını işlemiş hem de içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı, görev yaptığı, çeşitli sebeplerle bir süre bulunduğu Anadolu coğrafyasından birçok yeri ele almış bir şairdir. Coğrafyanın şiirine sağlayabileceği her türlü çağrışımından faydalanmaya çalışan Rahîmî, Anadolu coğrafyasından birçok şehre yer vermesi yönüyle sadece 16. yüzyılda değil divan edebiyatının tüm yüzyılları içinde dikkate değer mahallî-klasik bir şair olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada önce şairin standart ve geleneksel coğrafyayı sonra da mahallî ve Anadolu coğrafyasını nasıl ele aldığı incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Rahîmî'nin coğrafya ile olan münasebeti ve Anadolu'nun bir divan şairinin şiirine ne yönlerden ve nasıl yansıdığı ortaya koyulmuştur.

¹¹ Yer adları şiirlerde tevriyeli kullanılırken sözlük anlamları ya da uzak anlamları ile yer almak dışında eğilip bükülerek yazımı benzeyen sözcükler olarak da kullanılmıştır. Sözcüğün yalnızca uzak anlamı değil benzer yazılan sözcüklerin ya da sesletimi benzer sözcükler ile söz öbeklerinin anlamları da kullanılmıştır. Bu durum bilhassa bilâdiyelerde görülmektedir (Karacasu 2008: 269).

¹² Rahîmî'nin divanı yayımlanmıştır: Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2004. Çalışmada şairin hayatına dair bilgiler bu çalışmadan özetlenmiş, şiirler bu yayımdan alınmıştır.

Rahîmî'nin asıl adı Mehmed'dir. Kaynaklarda ve divanının ön sözünde Kütahya'da doğduğu ve Kütahyalı olduğu kayıtlıdır. Sultan II. Selim'e kasideler yazan şair onun iltifatını kazanmış ve alay beyi¹³ olmuştur. Divanında pek çok şiirde Aydın, Tire, Saruhan, Akşehir gibi yerleşim merkezlerinin adının geçmesi şairin buralarda görevi gereği bulunduğunu göstermektedir. Şair, Sultan II. Selim'in yanı sıra divanında III. Murad'ı da anmıştır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen şairin 16. yüzyılın ikinci yarısında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Rahîmî, mahallî kimlikle şiirlerini yazmıştır. İyi bir şiir bilgisine sahip olan şair vezni ve edebi sanatları ustalıkla kullanmıştır. Dili ve üslubu sadedir. Bu sadelik yalnız kelime ve terkiplerde değil, duygu ve hayallerde de vardır. Yaşadığı bölgeyle özdeşleşmiş olan Rahîmî'nin divan edebiyatındaki yeri mahalliliğin ön planda olması sebebiyle, kendisini mahallî klasik bir şair saymak mümkündür (Mermer 2004: 29). Rahîmî'nin en dikkate değer yanı doğduğu, yaşadığı, belki de hiç ayrılmadığı Kütahya ve çevresine tutkunluğu ve yaşadığı coğrafyayla bütünleşmesidir (Mermer 2004: 21).

¹³ Alay Beyi: Miralay rütbesinde olan, vilayet merkezlerinde jandarma kumandanlarına verilen addır. Bu tabir daha önceleri zeamet sahipleri hakkında da kullanılmıştır. Bu gibiler savaş olduğunda tasarruf ettikleri zeamet gerektirdiği kadar kapı kulu götürmekle beraber buldukları bölgedeki tımar sahipleriyle onların getirmeye mecbur oldukları kılıç sahiplerine mensup buldukları beylerbeyinin maiyetinde olarak kumanda ederlerdi (Pakalın 2004: 45). Bizce Rahîmî'nin alay beyi olarak görevi, açıklamada da ifade edildiği üzere, zeamet ve tımar sahipleriyle ilgili olandır. Zira şairin çeşitli şiirlerinde bu doğrultuda işaretler vardır:

Şark ilinün yüz köyi tîmârüm olsa ber-devâm
Cem olunsa her birinden niçe beg hâsıl kelâm
İki ulu bir köyin Rûmun iderdüm iltizâm
Yâ İlâhî hergiz âbâd olmasun mülk-i Acem

Mrb. 13/8

Çürük tîmâr derdi hod dil-i bî-mârı sağ itmez
Kapundan dirliğim şâhum zeâmet olmak umaram

K. 5/28

Rahîmî'nin bu görevi onun yaşadığı dönemdeki İran seferlerine iştirak etmesini, Sultan II. Selim'in maiyetinde yer alarak bazı savaşlara dâhil olmasını, görevi vesilesi ile çeşitli yerler görmesini sağlamıştır. Yani şairin görevi onun şiirlerinde zikrettiği yer adları için de belirleyici olmuştur.

1. Müşterek Coğrafya

1.1. İran Coğrafyası

Rahîmî, İran coğrafyasından İsfahan, Nahcivan, Revan, Şiraz, Şirvan ve Tebriz'e yer vermiştir. İsfahan, divan edebiyatında sürmesi ile meşhurdur. Safevî devletinin başkenti olması münasebetiyle de şiire konu olmuştur. İsfahan, aynı zamanda Türk musikisinde bir makam adıdır, şairler kelimenin bu anlamından hareketle kelimeyi tevriyeli kullanmışlardır (Yeniterzi 2010: 316-317). Rahîmî, İsfahan'a Sultan Süleyman'ın İran'a yaptığı sefer münasebetiyle yer vermiştir (G. 61/3, Mrb. 5/12). Bunların birinde şair İsfahan'ın -tevriyeli kullanarak- musikideki makam yönünü de vurgulamıştır (Mrb. 5/12). Diğerinde kelimenin "Safâ/han" şeklinde de okunabilmesinden hareket eden şair kelimeyi "sa'd, nahs" gibi kelimelerle iham-ı tezat içinde kullanmıştır (G. 61/3). İsfahan yalnız bir beyitte sürmesiyle zikredilmiştir (G. 243/2). Saba rüzgârı sevgilinin gelişinin toprağını âşığın gözüne bir sürme gibi ulaştırınca âşık bu müjdeli habere karşılık saba rüzgârına İsfahan memleketini bağışlamıştır.

Rahîmî, Nahcivan ve Revan isimlerine iki defa, birlikte yer vermiştir. İsfahan gibi Nahcivan ve Revan da buralara yapılan seferler münasebetiyle ele alınmıştır. Kahır ateşiyle Kızılbaşlara ait Revan şehrinin yakıldığını söyleyen şair, Nahcivan'ı yaktıklarında ise adeta onların canını yaktıklarını belirtir. Şair, Revan'ın hem yer adı hem de "ruh, can" anlamının çağrışımından faydalanmış, kelimeyi "cân" ile iham-ı tenasüp içinde kullanmıştır (G. 61/1). Revan yalnız başına geçtiği bir bentte de "ruh, can" anlamları kastedilerek kullanılmış, Selim Han'ın kahır ateşiyle İran şahının Revan'ını yaktığı söylenmiştir (Mrb. 5/7). Şüpheli İran şahı inkârı bırakıp kabul etmiş, Nahcivan ve Revan yoluna revan olup, elçiler gönderip aman dilemiştir. Şair burada Revan'ı cinas içinde kullanmıştır (Mrb. 5/5). Şiraz ve Şirvan şairin gezdiği yerlerdendir. Kendisine seslenen şair sevgilinin illeri varken Şiraz ve Şirvan'ı görmeye talip olmaması gerektiğini söyler (Mrb. 11/5).

Rahîmî'nin İran coğrafyasından yer verdiği son şehir ise Tebriz'dir. Şairin İran coğrafyasına yönelik algısının temelinde Osmanlı-Safevî mücadelesi belirleyici olmuştur. Bir alay beyi olarak Şehzade II. Selim'in

maiyetinde yer alan şairin Şii inancının ve Safevî tahtının önemli şehirlerinden Tebriz'e yönelik bakışı menfidir. Şair, feleğin fesatla karışık bu şehri ateşler içinde yakmasını, yokluk selinin uğrayıp burayı batırmasını, gam rüzgârının burasının sevinç koparan tahtını savurmasını diler. Şairin Allah'tan dileği Acem ülkesinin asla şen olmamasıdır (Mrb. 13/7).

İranlılar için kullanılan Acem kelimesi Rahîmî'de hem bu milleti hem de bu milletin yaşadığı coğrafyayı ifade edecek şekilde yer almıştır. Şair, her bendi "Yâ İlâhî hergiz âbâd olmasun mülk-i Acem" mısraı ile sona eren 9 bentlik bir mütekerrir murabba (Mrb. 11) yazmıştır. Şair, bir murabbaında ise genelde tüm İran şahları için unvan olarak kullanılan Kisra'ya yer vermiştir. Şair, Kisra'nın tâkının¹⁴ yıkılmasını, yere geçip yok olmasını istemiştir (Mrb. 13/1). Acem ülkesi, Selim Han'ın askeriyeye doğuya yaptığı seferde sultanın baştanbaşa ayakları altında kalmasıyla da zikredilmiştir (Mrb. 5/3). Rum sultanı, Acem memleketinin öz varlığını verse de Rum'un yokluk içindeki dilencisi olmayı tercih eden şair Rum'un viranelerinin Acem hazinesinden daha üstün olduğunu söylemiştir (Mrb. 11/6).

1.2. Ortadoğu Coğrafyası

Günümüzde Ortadoğu ismiyle maruf bölge Rahîmî'nin yaşadığı 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında idi. Bu geniş coğrafya gelenekte en sık zikredilen yerleri barındırmaktadır. Bugün Ortadoğu coğrafyasında yer alan Aden, Irak, Bağdat, Kerbela, Halep, Şam, Umman, Yemen, Mısır Rahîmî'nin farklı sebeplerle şiirlerinde yer verdiği ve farklı çağrışımlar içinde kullandığı yerlerdir.

Mısır, Rahîmî'nin şiirlerinde en fazla yer verdiği (on bir beyit) Ortadoğu coğrafyasıdır. Şair Mısır'ı; Yûsuf, azîz, çâh, gedâ, sultân, kapıda kulluk, zindân, hüsn, Ya'kûb gibi geniş bir çağrışım alanı içinde kullanmıştır. Bu çağrışımların merkezinde Hz. Yusuf yer almaktadır. Hz.

¹⁴ Kisra'nın, özelde Nuşirevan'ın diğer ismi olduğu düşünüldüğünde onun sarayının kubbesine astırdığı çan akla gelebilir. Tâk-ı Kisrâ denilen bu çan şikâyeti olanların kendisine haber vermesi için Nuşirevan'ın sarayının kubbesine astırdığı çandır. Bir ucu da sarayın dışında duran bir zincire bağlı bu çan, şikâyetçiler tarafından çalışarak Nuşirevan'a haber verilmiştir (Onay 2009: 29).

Yusuf, kendisini kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Kardeşleri babalarına onu bir kurdun yiyerek öldürdüğü yalanını söylemişlerdir. Hz. Yakup, oğlu Yusuf'a duyduğu hasretle gözlerini kaybetmiştir. Hz. Yusuf kuyudan kurtulup esir olmuş, köle olarak satılmış, Mısır Azizi tarafından satın alınmış, uğradığı iftira ile zindana atılmış, sonrasında ise Mısır'a sultan olmuştur. Bu sultanlığı esnasında kardeşleri ile tekrar karşılaşmış, nihayetinde babasına kavuşmuştur. Sık sık Züleyha ile anılan Hz. Yusuf güzelliği ile meşhur, rüya ilmine vakıf bir peygamberdir. Bu geniş telmih dünyasında Rahîmî'nin bilindik çağrışım ögelerine yer verdiği görülmektedir. Muhabbet Mısır'ı (ülkesi) içinde Yusuf birincidir ve ustadır (K. 8/51). Şair dönemindeki arpa yokluğuna değindiği kasidesinde dünyanın Mısır'ında arpadan hiçbir iz olmamasını onun Yusuf gibi kuyuya atılması şeklinde düşünür. Şair, Mısır ile arpa arasında aynı zamanda iham-ı tenasüp de yapar (K. 6/4). Rahîmî, sevgilisinden yahut padişahın kulu Rahîmî'ye emredip mahallesinin sakinlerinden biri olmasına izin vermesini diler. Aziz olan sevgili yahut sultan bir söz ile şairi Mısır'a sultan edebilir (G. 18/7). Şair muhatabının Hz. Yusuf gibi mutluluk Mısır'ında (ülkesinde) aziz olmasını ister (G. 161/2). Güzellik Yusuf'unun kapısında kul olmanın değerini Mısır ülkesi içinde sultan olmayan bilmez (G. 117/5). Şair dünyaya meyletmez. Onun mutluluğunu başkalarına bırakır. Sevgilinin kapısında kulluk ise Mısır'a sultan olmaktan üstündür (G. 50/3). Yusuf gibi zindanda kalıp gam çekmeyen yücelik Mısır'ında (ülkesinde) taht sahibi olamaz (G. 255/3). Mısır, bir örnekte ise Yakup-Yusuf arasındaki ilişki bağlamında zikredilmiştir. Maşukun yanağının güneşi Yakup'un gözünün nurudur. Cömertlik Mısır'ının Yusuf'u olan sultana sıhhat yaraşır (G. 103/3). Mısır şekeri dolayısıyla da şair tarafından ele alınmıştır. Sevgili lütfedip konuşursa lal ve inci kıymetsiz hâle gelir. Sevgili dudaklarını hareket ettirmeye başladığında Mısır şekerine revaç biter (G. 27/3).

Şam, Mısır'dan sonra Rahîmî'nin fazlaca zikrettiği (altı defa) yerlerden biridir. Şair, kelimeyi daha çok "akşam, karanlık" anlamlarını da kastederek sevgilinin zülfü ile renge dayalı bir münasebet içinde kullanmıştır. Rahîmî bir beyitte memdûhundan kara bahtlı olarak nitelendirdiği kendisini Şam'a göndermesini ister (M. 1/25). Şair hükümdardan umut sabahını Şam'a (akşama), gözyaşını Mısır'da şaraba

döndürmemesini dilerken Mısır ile Şam arasında coğrafi bir münasebet kurar (M. 1/38). Âşığın miskin gönlü akşam sevgilinin zülfünün şamunda karar etmiştir. Zira garip olanlar bir yerde akşam olursa orayı mesken edinirler (G. 16/4). Şair beyitte akşam, şam ve şeb arasında tenasübe dayalı bir ilişki kurmuştur. Sevgilinin zülfünün büklümünü, miskin ana vatanı Hita ve Hoten'e vermek hatadır. Sevgilinin yanağı ve yanağındaki ayva tüylerine karşılık da Rum ve Şam'ı almaktan sakınmak gerekir (G. 310/2). Şair sevgilinin beyaz yüzü ile Rum'u, siyah ayva tüyleri ile Şam'ı eşleştirmiştir. Sevgilinin büklümünün siyahlığını Şam ve Halep'ten üstün tutan şair Şam'ın akşam, karanlık anlamlarıyla sevgilinin saçı arasında münasebet kurmuştur (Mf. 31). Şam başka bir beyitte zulmet-İskenderhayat suyu telmihi etrafında siyah renkli unsurlardan Hint ve zulmet ile ilişki içinde kullanılmıştır (G. 127/3). Suriye'nin Şam'dan sonra büyük ve tarihî şehirlerinden biri olan Halep yalnız bir beyitte Şam, Aden ve Hint ile birlikte kullanılmıştır (Mf. 31). Şair sevgilinin büklüm büklüm saçının siyahlığının Şam ve Halep'ten daha makbul olduğunu söylemiştir. Beyitte birbirine yakın iki şehir olan Halep ve Şam hem "sevâd" kelimesinin farklı anlamlarıyla -uzaktan kalabalık hâlinde görülen karaltı, bir şehrin çevresindeki bağ ve bostanlar- hem de sevgilinin siyah saçlarıyla münasebet içinde kullanılmıştır.

Rahîmî, Bağdat'a dört defa yer vermiştir. Bağdat, Dicle nehrinin kenarında kurulu bir şehirdir. Edebiyatımızda Fırat ve Dicle'nin birleştiği yer olan Şatt ile birlikte anılmıştır (Yeniterzi 2010: 306). Rahîmî sevgiliye seslendiği bir beyitte sevgilinin yöresini âşığın gözyaşlarının sulu yapmasını, Bağdat'ın dünyada şöhreti Şatt'tır diye belirtmiştir (G. 156/4). Şair Şatt ile kendi gözyaşlarını, Bağdat ile sevgilinin yöresini eşleştirmiştir. Başka bir örnekte kelimenin Bağ/dâd şeklindeki yazımından hareketle hem "bâğ" hem de adalet anlamındaki "dâd" çağrışımlarından faydalanılmıştır. Bağdat cinas içinde zulümle dolması ve adalet bağının bozulup çöl olması yönüyle işlenmiştir (G. 159/5). Burada Safevî ve Osmanlılar arasında sürekli el değiştiren Bağdat'a göndermede bulunulmuştur. Bağdat, dilimizde bazı atasözlerinde de zikredilen şehirlerden birisidir. Şair, "Bağdat gibi diyar olmaz." atasözünün tam tersini kasteder, herkese kendi şehrinin Bağdat'tan daha üstün geleceğini söyleyerek buradan uzaklaşmak istediğini belirtir (Mrb. 11/4). Şair, bir beyitte ise Bağdat'ı sevgilinin muhiti olarak nitelendirip Karaman ile birlikte kullanmıştır (G.

302/2). Söz konusu beyitte “mevsıl” kelimesini tevriyeli kullanan şair bu kelimeyle ayrıca Musul şehrini de kastetmiştir. Bağdat ve Musul’un yer aldığı Irak ise yalnız bir beyitte İsfahan’la birlikte yer almıştır (Mrb. 5/12). Şair, Irak ve İsfahan’ı hem yaşadığı dönemdeki İran-İrak seferi hem de her iki kelimenin musikide birer makam olmasından hareketle çağrışım içinde kullanmıştır. Bugün Irak sınırları içinde yer alan Kerbela da Rahîmî’nin yer verdiği şehirlerden biridir. Kerbela, “Hüseyin” redifli mahbûbâne eda ile yazılmış bir gazelde Hz. Hüseyin’in şehit edildiği coğrafyaya telmihen şiire konu olmuştur. Rahîmî dudağı kurumuş, susuz bir şekilde gam Kerbelasında can vermiştir. Yazık ki her harici (Harici zümre ve/ya rakipler) ve zorba, Hüseyin’in kavuşma suyuna kanmıştır (G. 237/5).

Rahîmî, Umman’a iki beyitte yer vermiştir. Arap yarımadasının güneydoğusunda yer alan Umman hem ülke hem de okyanus anlamı kastedilerek kullanılmıştır. Şair her tarafı sedef gibi gezmesine rağmen memdûhuna benzer bir cömertlik kaynağının özünü bulamamıştır (G. 243/4). Beyitte bahr-umman-su arasında tenasübe dayalı bir ilişki kurulmuştur. Diğer örnekte ise şair demin (anın, şarabın) geldiğini artık ferahlığın deminin (kanının, zamanın) gönül ve cana salınmasını, gam gemisinin Umman tarafına hareketlenmesini söyler (G. 254/1). Şair Umman’ın ülke ve deniz anlamlarıyla tevriye yapmıştır.

Arabistan yarımadasının güneyinde yer alan Yemen ise iki beyitte zikredilmiştir. Şair, bir beyitte sevgilinin iki güzellik unsuru zülfü ve yanağı olmadan Yemen’de kendisine gece gündüzün bir geldiğini söyler (G. 80/4). Diğer beyitte Yemen’in akik adlı değerli taşını hatırlatan şair, sevgilinin inci misali dişinin benzerinin Yemen’de bile bulunmayacağını belirtir (G. 277/2). Yemen’in başkenti olan Aden, tarihi limanı ve burada çıkarılan değerli incilerin kaynağı olması yönüyle divan şiirine konu olmuştur (Yeniterzi 2010: 304). Rahîmî de beş defa yer verdiği Aden’in daha çok bu yönüne vurgu yapmıştır. Sevgilinin inci tanesi dişine talip olanlar Aden’in çok değerli incisini bir buğday tanesi karşılığı bile almazlar (G. 252/2). Sevgilinin saçının kıvrımının kokusuna Hita hanı haraç verir, inci gibi dişleri Aden’de vergi alırsa buna şaşılmaz (G. 59/4). Âşığın kanlı gözyaşları kırmızı akik taşı gibidir. Şair bu gözyaşlarına itibar olunmamasını Aden’de akiğe rağbet olmaz diyerek belirtir (G.

277/4). Sevgilinin siyah beninin seyri âşığa hem Hint'ten hem de Aden mülkünden daha üstündür (Mf. 31).

1.3. Uzakdoğu-Güneydoğu Asya Coğrafyası

Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya coğrafyası divan şairlerinin şiirlerinde en fazla zikrettikleri coğrafyadır. Bu coğrafya içinde yer alan Çin, Hita, Hint, Bedahşan sevgili ve onun güzellik unsurları söz konusu olduğunda şiire malzeme olmuştur. Rahîmî de bu coğrafyanın etrafında oluşan hazır malzemedен faydalanmıştır. Çin, Hita dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple edebiyatımızda misk(müşg), bûy, âhû, nâfe, kan, Tâtâr, Hatâ/Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Ayrıca Çin kelimesinin “kıvrım, büküm” gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra) arasında ilgi kurulmuştur (Yeniterzi 2010: 310). Rahîmî, beş beyitte Çin'e yer vermiştir. Şair bir beyitte Çin-Hita ve Hoten'i birlikte zikretmiştir (G. 310/2). İki beyitte ise Çin ve Maçin birlikte anılmıştır. Şair, bunların birinde sevgilinin misk kokulu zülfünün Çin ve Maçin'de dahi bulunmayacağını söylemiştir (G. 277/2). Bir diğerinde ise saba rüzgârının sevgilinin zülfünün çinini tan yeri ağarmadan önce her ortaya çıkardığında Çin ve Maçin'e kadar bu güzel kokunun yayıldığını ifade etmiştir (G. 1/1). Sevgilinin zülfünün şekli ve kokusunu belirten Çin, bir beyitte put yapılı güzeli, bu güzelin dudağını muhafaza eden kaşı ve zülfünü anlatmak için tercih edilmiştir (G. 270/5).

Hita, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Hatâ kelimesinin “yanlış” anlamı ile tevriye veya iham-ı tenasübe imkân veren şehir, miski ile meşhurdur. Divan şiirinde sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk/müşg, nâfe, bağır, ciğer, hûn, âhû, gazâl, Çin, Tâtâr ve Türk-i Hatâ gibi unsurlarla bir arada kullanılır (Yeniterzi 2010: 313). Şair dört beyitte Hita veya Hoten'e yer vermiştir. Bir beyitte sevgilinin zülfünün kıvrımının kokusuna Hita hanının haraç verdiği söylenmiştir (G. 59/4). Başka bir beyitte saba rüzgârının sevgilinin yanağı ve saçının gamundan kararsız olup bazen gül bahçesini gezmesi bazen de Hoten'e gitmesi hüsn-i talil içinde anlatılırken Hoten sevgilinin saçının kokusu ve rengi münasebetiyle beyte dâhil olmuştur (G. 249/4). Sevgilinin zülfünün çinini Hita ve Hoten'e vermesini hata olarak nitelendiren şair hem cinas hem de

tevriye yapmıştır (G. 310/2). Âşığın gönlünün Hoten'in çayırında ahularıyla gezinmediğini söyleyen şair ahü-çayır münasebetiyle Hoten'de yaşayan misk ahularına göndermede bulunmuştur (G. 169/3).

Afganistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Bedahşan bölgeden çıkarılan lal adlı kırmızı renkli ve değerli taşıyla şiire malzeme olmuştur (Yeniterzi 2010: 308). Şiirde de genellikle sevgilinin dudağının rengini vurgulamıştır. Şair, sevgilinin lal gibi olan dudağını talep eden Bedahşan'ın cevherini bir habbeye bile almayacağını söyler (G. 252/2). Bir diğer örnekte sevgilinin saf lal dudağı Bedahşan ilinin işlerini kesat etmiştir (G. 243/1).

Hindistan da siyah tenli insanların yurdudur. Bu yüzden edebiyatımızda sevgilinin saçları ve beni, Hintliye benzetilir (Yeniterzi 2010: 315). Rahîmî bir beyitte sevgilin beniyle Hint arasında münasebet kurmuştur (Mf. 31). Başka bir örnekte mumun vatanı ve ışığıyla hükmettiği yerler olarak Mağrip, Şam ve Hint zikredilmiştir (G. 127/3). Sevgilinin iki güzellik unsuru -boyu ve saç- Hint denizinin sahilinde bir servi olarak tasavvur edilmiştir (G. 79/2). Bu gruptaki son örnekte tuğun, sevgilinin kâkülü gibi gölge saldığınan beri zafer hükmünün Hint ve Kaşan'a kadar ulaştığı söylenmiştir (G. 336/3).

1.4. Avrupa Coğrafyası

Avrupa, diğer coğrafyalar kadar fazla olmasa da Rahîmî'nin şiirine girmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı toprakları içinde bulunan Budin ve Niş şairin zikrettiği iki yerdir. Şair, Sultan Süleyman döneminde fethedilen Budin'e dört defa yer vermiştir. Dört örnekte de şehir ile sevgilinin zülfü arasında bir münasebet kurulmuştur. Bu münasebette şehrin daha önce Hristiyan Macarların elinde olması ile sevgilinin zülfünün siyahlığı ve bu siyahlığa dayalı dinî algıların belirleyici olduğu söylenebilir. Ayrıca Budin kelimesinin ilk hecesi olan "bu"nun koku anlamı da sevgilinin zülfünün kokusuna bir gönderme içermektedir. Şair Budin'i savaş atmosferi içinde saçla ilgili çeşitli çağrışımlar kurarak kullanmıştır. Sevgilinin saçının büklümü ayva tüyelerinin örtmesiyle Budin ülkesini dilemiştir (G. 166/2). Sevgilinin saçının kıvrımı yanağına ve yüzündeki ayva tüyelerine hücum etmiştir. Bu görüntü Budin ülkesine akın için

yürüyen kâfirin (koyu bulutların) görüntüsü gibidir (G. 100/2). Sevgilinin saçının bükümü Budin ülkesine akın salarsa onu bağlayıp Ferenduş'a (Ferdinand-Avusturya) azmetmelidir (G. 190/3).

Uzun yıllar Osmanlı egemenliği altında kalan Niş, bugün Sırbistan sınırları içinde yer alan bir şehirdir. Şair, bu şehrin hemen yanı başına kurulu olan kalesi ile gönlü, kalenin önünden geçen nehri ile gözyaşları arasında teşbihe dayalı bir ilişki kurmuştur. Niş kalesinin içi dışı harap olmuştur. Şairin gözyaşları burada Pınarbaşı'dır (G. 318/1). Bu örnekten hareketle Nişova nehrine o dönemde Pınarbaşı denildiğini söylemek mümkündür.

2. Mahallî Coğrafya: Anadolu

Rahîmî'nin şiirlerine Anadolu hem ismen hem de çeşitli şehirleri, dağları, denizleri, akarsuları ve mesire alanları ile girmiştir. Rahîmî Kütahyalı bir şair olarak bulunduğu bu coğrafyayı çeşitli münasebetler içinde şiirlerinde zikretmiştir.

2.1. Şehirler

2.1.1. Akşehir

Akşehir, günümüzde Konya ilinin bir ilçesidir. Tarihte Hamidoğulları Beyliği'ne bağlı iken uzun yıllar Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları arasındaki nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Karamanoğulları tarih sahnesinden silindikten sonra Akşehir, Osmanlı Devleti'nin Karaman eyaletine bağlı bir sancak olmuştur. Kaynaklarda o dönemde meyve üretim ve ticaretinde önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır (Şahin 1989: 298-299). Divan şiirine bu yönüyle bilhassa da elması ile girmiştir. Rahîmî Akşehir'in elmasını vurgulamış, bunu da çeşitli söz oyunları içinde yapmıştır. Şair, ay gibi olan sevgilinin çenesini ve alnını temaşa etmesini söyler. Sevgilinin alnı ve çenesi varken Akşehir'in elmasını köşküne ihtiyaç olarak almamalıdır. Divan şiir geleneğinde sevgilinin çenesi çoğunlukla elmaya teşbih edilmiştir. Beyitte zenahdân ve elma arasında bu yönden bir ilişki vardır. Şair evvân ile de sevgilinin çenesi arasında bir ilişki kurmuştur. Zira evvânın çardak anlamı düşünüldüğünde çardak-elma, çardağın şekli ve sevgilinin çene çukur arasındaki bağlantı ortaya

çıkar. Elma ile alma arasında cinas yapan şair, Ak/şehir'i, ay gibi olan sevgili ve onun parlak alnıyla münasebet içinde kullanmıştır.

Ol mâhun alnı ile zenahdânı seyrin it
Akşehirün alma elmasın eyvâna ihtiyâc G. 24/4

Şu beyitte Akşehir, birleşik kelimeyi oluşturan "ak" kelimesinden hareketle hem tezat hem de tenasüp içinde kullanılmıştır. Âşığın gönlü her ne kadar sevgilinin yüz güzelliği ile Akşehir'e benzerse de sevgilinin saçının kederi bazen kara bulut gibi onun bu yüz güzelliğini temaşa etmesine engel yahut perde olur. Beytin realitesinde perçemi beyaz yüzüne doğru inmiş bir sevgili vardır. Bu resimde sevgilinin siyah saçları kara bir bulut misali âşığın, onun güneş gibi parlak yüzünü görmesine engel olmaktadır. Bu realitede Akşehir şairin hayaline dekoratif bir şekilde dâhil olmuştur.

Gönül Akşehre benzer gerçi seyrüme cemâlünle
Kara bulut gibi hâ'il olur gâhi gam-ı kâkül G. 177/4

Rahîmî, Akşehir'in yaşadığı dönemdeki tarihî bir yönüne de işaret etmiştir. Şairin şiirlerinde sık sık andığı III. Murad 1558 tarihinde Akşehir sancak beyliği yapmıştır. Bu görevinden önce III. Murad'ın Aydın sancak beyliği de yaptığı bilinmektedir (Kütükoğlu 2006: 172). Bu beytin yer aldığı gazelin her beytinde bir hâmiye, ileri gelen bir devlet adamına işaret edilmiştir. Her ne kadar şair mahlası dışında gazel boyunca herhangi bir kişi adına yer vermese de beytin böyle bir yönünün olduğu açıktır. Rahîmî'nin aydınlık içinde bulunmasına bir işaret vardır. O da şairin Aydın'dan o ay yüzlü padişah ile çıkıp gelmesidir. Aydın kelimesini tevriyeli kullanan şair Ak/şehir, Aydın, aydınlık ve ay arasında beyazlık, aydınlık, ışık yönünden bir münasebet kurmuştur. Beyitte şairin Akşehir'i hüsn-i talil içinde işlediği de söylenebilir. Akşehir, o ay yüzlü hükümdar geldiği için ışık/aydınlık içindedir.

Rahîmî âkıbet aydınlığına bir işâretdür
Çıkup Aydın[dan] ol ay yüzlü ile geldün Akşehre¹⁵ G. 304/5

¹⁵ Divan yayımında mısra üzerinde metin tamiri yapıldığı ve eklenen "sen" zamiri ile mısran şu şekilde düzenlendiği görülmektedir: "Çıkup Aydın ol ay yüzlü ile geldün [sen] Akşehre." Mısra tarafımızca yukarıdaki şekilde tamir edilmiştir.

2.1.2. Ankara

Şair, Ankara'ya yazmış olduğu manzum mektubunda yer vermiştir. Ankara şehrine giden birisinin olması durumunda ondan kendisi için bir iyilik yapmasını bekler. Ankara'ya gidecek kişiden oranın ileri gelenlerine selam söylemesini ister.

Gider adam bulursan Ankara şehrine lutf eyle
Huzûr-ı hazret-i erkâna benden çok selâm eyle K. 8/11

2.1.3. Aydın

Günümüzde bir il merkezi olan Aydın tarihte de Aydınoğulları Beyliği'nin merkezlerinden biri idi. Aydınoğulları, Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılınca söz konusu topraklar bir sancak olarak devletin Anadolu Beylerbeyliğine bağlı yönetildi. Aydın daha sonra Osmanlı Devleti'nde sancak merkezi oldu (Emecen 1991: 235). Aydın, Sultan III. Murad'ın bir dönem sancak beyliği yaptığı yer olması münasebetiyle dört farklı beyitte ele alınmıştır. Şair, III. Murad'ın Aydın'ın sancak beyi olmasına düşürdüğü iki farklı tarih kıt'asında (H. 963, M. 1555-56) kelimeyi "aydınlık, ışık, nur, parlaklık" ihtiva eden yahut bu hususlara sahip diğer kelimelerle birlikte kullanmıştır. Aydın, ilk kıt'anın bir beytinde "güneş, meh", aynı kıt'anın başka bir beytinde "ziyâ, rûşen" kelimeleriyle iham-ı tenasüp içinde yer almıştır. Diğer bir tarih kıt'asında Aydın, "tâb, şevk" kelimeleriyle tenasüp oluşturmuştur. Şair söz konusu beyitte aydın-Aydın kelimeleri arasında cinas da yapmıştır. Bu kullanımlar şairin Aydın'ı III. Murad ile münasebet içinde gerçek bir coğrafya olarak ele aldığını, bunu yaparken türlü söz oyunları ile Aydın'a dekoratif bir görünüm de kazandırdığını göstermektedir.

Başında saâdet güneşi gördi hüveydâ
Aydın ilini itdi o meh manzara mesken Kt. 3/5

Aydına ebed tâ yine ziyâ bu târihin
Sen şâh-ı murâd-bahş Rahîmî didi rûşen Kt. 3/7

Tâb-ı ruh o meh ile aydın olalı Aydın
Şevkiyle idemez gün bir zerrece germiyyet Kt. 4/3

Rahîmî, Aydın'ın "nur, ışık, aydınlık" gibi anlam çağrışımlarından aşağıdaki beyitte de faydalanmıştır. Rahîmî, 16. yüzyıl şairidir. Şairin yaşadığı yıllar II. Selim'in ve onun oğlu III. Murad'ın şehzadelik ve sultanlık yıllarına denk gelmektedir. Şair, "Murâda irdi" ifadesini kinayeli kullanarak Osmanlı sultanlarından III. Murad'ın Aydın ilinde sancak beyliğine atanmasına da göndermede bulunmuştur. Aydın, "başına gün doğ-" deyimini ile münasebet içinde kullanılmıştır. Rahîmî, Tire'nin bu hadiseden dolayı isteğine erişmesini ifade için "başına gün doğ-" deyimini tercih ederek kelimenin karanlık anlamından hareketle karanlıklar sona erdi, aydınlık başladı şeklinde bir anlam ortaya koymuştur. Nitekim bu anlamı destekleyen bir unsur da "devr-i kamer" ifadesidir. Eskilerin felek ve kıyamet telakkilerine göre devr-i kamer fitnenin, kargaşanın arttığı kıyamete yakın son dönemdir. III. Murad'ın Aydın-Tire'de olması karanlığın yani fitnenin sona ermesi olarak düşünülmüştür. Şair divan şiirinde sultan-güneş arasındaki bilindik ilişkiden de faydalanmıştır. Tire kelimesini tevriyeli kullanarak beytin anlam çağrışımlarını artıran şair Tire-Aydın arasında tezada dayalı bir ilişki kurmuştur. Şairin "kamer"den muradının istiare yoluyla şehzade Murad olabileceği düşünülürse bununla şehzadenin zamanının saadetinin şehirde ortaya çıkmasıyla hâsıl olan olumlu değişikliklerin anlatılmak istendiği söylenebilir.

Murâda irdi Aydın Tirenün başına gün toğdı
Şehirde olalı sen devlet-i devr-i kamer peydâ

G. 1/4

2.1.4. Aydın-Tire

Rahîmî'nin şiirlerinde en fazla işlediği iki yer adı Aydın ve Tire'dir. Tire, günümüzde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Beylikler döneminde Aydınoğulları Beyliği'nin merkezlerinden biri iken Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edilince bir dönem Aydın ilinin sancak merkezlerinden biri olmuştur. Ancak bu konumu zamanla değişmiş, daha sonra Aydın sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilmiştir (Mete 2012: 195). Aydın-Tire arasında tarihî ve coğrafi ilişkinin yanı sıra kelimelerin sözlük anlamlarıyla da tezada dayalı bir ilişki şair tarafından sıkça kurulmuştur. Zira Tire, Farsça bir sözcük olan ve "karanlık, bulanık, kara" anlamlarına gelen "tîre" gibi değerlendirilmiştir. Aydın ve Tire'nin ortak yer aldığı

beyitlerde kelimeler çoğunlukla tevriyeli kullanılmış bazen de diğer kelimelerle iham-ı tenasüp veya iham-ı tezat içinde yer almıştır. Aydın'ın farklı deyimler içinde kinayeli kullanıldığı da görülmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, "aydın ol-" ifadesini kinayeli kullanmıştır. Şair, manzum mektubunda birbirine yakın üç coğrafyaya yer vermiştir. Bunlar Aydın, Tire ve Manisa'yı ifade eden Saruhan'dır. Şairin Tire gözü açılmıştır, Aydın olmuştur. Şair "gözümün nuru" diye hitap ettiği kişiden -yahut mektuptan- Saruhan'ın yolcusunun ayak tozuna selam söylemesini ister. Beyitte Tire tevriyeli kullanılmıştır. Aydın ve nûr arasında tenasübe dayalı ilişki kuran şair "aydın ol-" ifadesini hem Aydın şehri olmak hem de karanlık gözün açılması, ışık bulması anlamında kullanmıştır. Aynı ifadenin sevinçli bir haber karşısında söylenen "gözü aydın ol-" deyimini de çağrıştırdığı söylenebilir.

Açıldı Tire çeşmüm Aydın oldu ey gözüm nûr
Gubâr-ı reh-rev-i Sarhana benden çok selâm eyle K. 8/70

Şair, aşağıdaki beytinde de Aydın, Tire ve Saruhan'a birlikte yer vermiştir. Şair "ey güneşim" diyerek hitap ettiği kişiden kara(nlık) gününü güneş gibi aydınlık etmesini ister. Muhatabından Saruhan'ın aydınlık illerini karanlık etmemesini diler. Beyitte birçok kelime arasında iham çerçevesinde tenasüp ve tezada dayalı bir ilişki kurulmuş, Aydın ve Tire'nin farklı anlam çağrışımlarından faydalanılmıştır. Tire karanlık anlamının yanı sıra şehir adını da karşılamaktadır. Şair, Tire'nin karanlık anlamıyla "rûşen, aydın" arasında zıtlığa; "zulmet" ile tenasübe dayalı bir ilişki kurmuştur. Aynı şekilde Aydın'ın aydınlık, ışık anlamları "rûşen, âfitâb, gün" kelimeleriyle tenasübe; "zulmet, tire" ile zıtlığa dayalı bir münasebet içinde yer almıştır. Şairin "Tire rûz" ifadesi ile sıkıntılı günlerini anlatmak istediği söylenebilir. Bu doğrultuda bakıldığında şair sıkıntı içinde geçirdiği günlerinin muhatabı tarafından giderilmesini ve zulmet yani sıkıntı içinde kalmamayı diler. Beyitte Rahîmî'nin Manisa'da geçirdiği zor günlerden kurtulmak için muhatabından yardım istediği de söylenebilir.

Tire rûzum rûşen it ey âfitâbum gün gibi
İtme Sarhanun bu Aydın illerin zulmet bana G. 4/5

Şair, yukarıdaki iki beytin yanı sıra bir beyitte daha Aydın-Tire-Saruhan'a birlikte yer vermiştir. Şair, sevgilinin güzelliğinin ışığından Tire'nin -yahut karanlık dünyanın- kendisine Aydın olduğunu -yahut ışıkla dolduğunu- söyler. Kelimeleri tevriyeli kullanan, kelimeler arası tenasübe ve tezada dayalı ilişkiden faydalanan şair beytin çağrışım dünyasını yer isimleri ile artırmıştır. Burada sevgili ile mekân arasındaki bütünleştirme de dikkati çekmektedir. Beytin ikinci mısrasında şair Saruhan'a da yer vermiştir. Saruhan ülkesi sevgilinin yanağının parlaklığıyla (hararetiyle) ateşle dolmuştur. Şair, Saruhan kelimesinin sarı rengi çağrıştırmısından faydalanmıştır. Beyitte siyah, beyaz ve sarı renklerine dayalı ışık etrafında bir anlam dünyası vardır.

Ser-â-ser Tire âlem Aydın¹⁶ olmuş nûr-ı hüsninden
Pür-âteş eylemiş tâb-ı ruhuyla mülk-i Saruhanı G. 337/4

Rahîmî aşağıdaki beyitte de Aydın ve Tire'nin farklı çağrışımlarından faydalanmıştır. Şair, kara bahtın aydın olmasını istiyorsa Sultan II. Selim ile Saruhan illerine yolculuk etmelidir. Manisa valiliğine atanan II. Selim Han'ın maiyetinde bulunan şair, onun yanında olduğu sürece talihinin yaver gideceğini düşünmektedir. Manisa, Aydın, Tire birbirine yakın coğrafyalardır. Şair bu yerleri çoğunlukla buralarda sancak beyliği yapan şehzadeler münasebetiyle anmıştır.

Ey Rahîmî Tire bahtun Aydın olsun dersen
Bile seyr eyle Selîm Hân ile Sarhân illerin G. 243/5

Rahîmî, Aydın ve Tire'ye buradan giden hükümdarın -III. Murad'ın- bu ayrılığı neticesinde duyduğu üzüntüyü somutlaştırmak için yer vermiştir. Hükümdarın ay yüzü olmadığından artık Aydın'a Tire denmektedir. Şair, geceyi aydınlatan ay olmadığına karanlık olduğunu bilmektedir (Tire'nin bir dönem Aydın'ın sancak merkezlerinden biri olduğunu da bilmektedir.). Bu gerçeği şairane bir yorumla ay gibi olan hükümdar olmadığı için artık aydınlığa karanlık denilmesi şeklinde yorumlamıştır. Şairin, sultanın Aydın'dan ayrıldığında halkın burasını

¹⁶ Divan yayımında "iden" şeklinde yer alan kelime gerek beytin anlamı gerekse şairin Aydın-Tire-Saruhan arasında kurduğu benzer bağlantılardan hareketle "Aydın" olarak değerlendirilmiştir.

artık bir sancak merkezi gibi değil bir kaza olan Tire gibi gördüğünü anlatmak istediği de söylenebilir. Sultanın ayrılığı ile o yerin hem dağlık alanı hem ovası gözyaşını ırmak edip dökmektedir. Burada Aydın ilinin ırmakları akla gelebilir. Aydın; Akçay, Karasu, Çine gibi küçük derelere ve Menderes gibi büyük bir nehre sahiptir. Şair bunlardan da hareketle III. Murad'ın Aydın'dan gidişine dağın, ovanın ırmağıyla bir şehrin ağladığını söylemektedir. Şair "ırmağ" kelimesinin nehir, ayırmak, ayrılmak gibi türlü çağrışımlarından da yararlanmışır.

Şehâ şol ay yüzünsüz şimdi Aydın Tiredür dirler
Dökermiş gözyaşın ırmağ idüp kuhsâr [u]¹⁷ sahrâsı K. 9/18

Yukarıdaki beyitte sultanın ayrılığı ile Tire'ye dönen Aydın'ı anlatan şair başka bir beytinde Tire iken Aydın gibi olan Saruhan'dan bahseder.

Cemâlün hakkı k'Aydın eyledi bu Tire Sarhanı
Vücûdun dahi âbâd eyledi bu mülk-i vîrânı M. 1/33

Sevgilinin güneş gibi aydınlık ve parlak yüzü olmadığı zaman âşığın gözüne Akşehir bile Tire gibi gelir. Sevgilinin saçının perçemi olmadığı da Karaman illeri Aydın değildir. Şair siyah ve beyaz renkli unsurlar arasında hem tenasübe hem de tezada dayalı bir ilişki kurmayı başarmıştır. Akşehir-Aydın ile Tire-Karaman arasında tezada; Karaman-Tire ile Aydın-Akşehir arasında tenasübe dayalı ilişki vardır. Dekoratif görünümlü yer isimlerinden Tire yer adı ve karanlık anlamıyla; Akşehir yer adı ve beyaz şehir anlamıyla; Aydın yer adı ve aydınlık anlamıyla; Karaman yer adı ve çok kara anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır. Rahîmî, birbirine coğrafi olarak yakın ve kendisinin de belki bulunduğu bu yerlerle şiirlerinde türlü söz ve anlam oyunları yapmıştır. Güneş olmadığı zaman karanlıktır ve şair bunu birinci mısrada söz oyunu yaparak anlatmıştır. Sevgilinin siyah saçı olmasa da Karaman illeri Aydın değildir yine Karaman'dır. Ayrıca sevgilinin parlak ve beyaz yüzü Akşehir ile siyah saçı Karaman ile eşleştirilmiştir.

Gün yüzünsüz gözüme Akşehr ey meh Tiredür
Kâkülünsüz sanma Aydıundur Karaman illerin G. 243/3

¹⁷ Divan yayımında yer almamaktadır. Anlamdan hareketle tarafımızca eklenmiştir.

2.1.5. Ayn-ı tâb (Antep)

Antep, divan şiirinde o zamanki söyleniş şekli olan “ayn-tâb, ayn-ı tâb” şeklinde yer almıştır. Şairler kelimenin bünyesinde yer alan ayn ve tâb kelimelerinin türlü çağrışımlarından faydalanarak bu coğrafyayı işlemişlerdir. “Ayn”ın göz, pınar, kaynak, asıl gibi farklı anlamları etrafında kurulan anlam ilişkileri “tâb”ın ışık, parlaklık, güç, hararet gibi farklı anlamlarıyla daha da genişletilmiştir. Ayn-ı tâb bu özellikleri ile Rahîmî tarafından tevriyeli kullanılmıştır. Örneklerde gerçek bir coğrafyadan ziyade dekoratif bir coğrafya vardır.

Sevgilinin yanağı(nın ışığı) olmadığı zaman “ayn-tâb” âşğın gözüne eziyetin, sıkıntının ve zahmetin kaynağı; ta kendisi olarak görülür. Burada şair “ayn” kelimesinin türlü anlamlarından istifade etmiş, kelimeyi art arda tekrarlayarak da ahengi sağlamıştır. Ayn-tâb ile cinaslı kafiye yapan şair kelimenin hem göz aydınlatan hem de Antep şehri anlamını çağrıştırarak tevriye yapmıştır.

Ârızunsuz aynuma ey nûr-ı aynum ayn-tâb
Hak bilür ayn-ı inâ ayn-ı azâb u ayn-ı tâb¹⁸ G. 11/1

Sevgilinin ayağının toprağı cennetteki iri gözlü hurilerin gözüne sürme olsa buna şaşılmaz. Sevgilinin parlak yanağıyla dünya, göz aydınlatan olmuştur. Burada “ayn-tâb” ifadesi tevriyeli kullanılmıştır. Kelimenin çeşitli çağrışımları içinde sevgilinin yanağının parlaklığı vurgulanmak istenmiştir. Sevgilinin parlak yanağı ile dünya, parlaklığın ta kendisi, kaynağı yahut göz aydınlatanı veyahut Antep şehri olmuştur. Şair bu göndermelerin yanı sıra sürmenin göze parlaklık vermesi ve görme gücünü artırması ile de ayn-tâb arasında bağlantı kurmuştur. Ayn-tâb ilk mısradaki “ayn” ve ikinci mısradaki “tâb” ile de ilişki içinde

¹⁸ Divan yayımında “ayn-tâb şeklinde yer alan kelime tarafımızca “ayn-ı tâb” olarak değerlendirilmiştir. Zira ikinci mısradaki söz dizimi ve “ayn” kelimesine dayalı kurulan eşit yapılı tamlamaların tekrarı ön plandadır. Bu şekilde değerlendirildiğinde şairin yaptığı bilinçli tercih de göz ardı edilmemiş olacaktır. Beyitte sevgilinin yanağı olmadan Antep şehrinin (veya göz aydınlatan ışığın) âşğın gözündeki olumsuz izlenimleri anlatılmak istenmiştir. Bunun için ikinci mısraın sonunda kelime “ayn-ı tâb” şeklinde tamlamalı olmalıdır.

kullanılmıştır. Rahîmî beyitte ayn-tâbı söz oyunu içinde kullanırken ondan çağrışım ögesi olarak faydalanmıştır.

Hâk-i pâyun kuhl-ı ayn-ı hûr-ı ayn olsa ne tan
Ârız-ı pür-tâbun ile oldı âlem ayn-tâb G. 11/2

Sevgili, âşığın darılmalarına aldırış etmez. Onu azarlamasını sürdürdüğü gibi onun gönül kırıklıklarını da umursamaz. Âşığın bu hâlini eziyetin kaynağı içinde zahmet çeken, azap görenler bilir. Beytin anlam dünyası “ayn-ı tâb” terkibine dayalı olarak inşa edilmiştir. Tâb kelimesinin türlü anlamları (kuvvet, ışık, parlaklık, hararet, eziyet...) beyte zengin bir çağrışım sağlamıştır. Şair “Ayn-ı tâb” ifadesini ayn ve itâb kelimeleri ile cinas içinde kullanmış aynı zamanda tevriye yaparak Antep şehrini de akla getirmiştir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde Antep şehri içinde zahmet çekip eziyet görenler vardır ve bunlar âşığın hâlimden anlamaktadır.

Âh kim igmâz-ı ayn¹⁹ ile itâbun âşıkun
Ayn-ı tâb içre anâ çeken azâbiler bilür G. 89/3

2.1.6. Bergama, Bergama-Akhisar

Bugün İzmir ilinin sınırları içinde yer alan Bergama, Osmanlı Devleti'nin Karesi Beyliği'nden aldığı bir yerleşim merkezidir. Şair tarafından Bergama, kelimenin ber-gam (gam üzere) şeklinde de okunabilmesinden hareketle hem tevriyeli hem de kelimenin bir parçası olan “gam”dan hareketle iham-ı tezat içinde kullanılmıştır. Şair Bergama'nın iç açıcı bir yer olduğundan bahseder. Lakin sevgilinin (yahut hükümdarın) güneşe benzeyen yüzü olmadığı zaman bu iç açıcı yerin bin gönül ferahlığı bir gama değmez. Şair gam ile şâdî-ferah arasında tezat yapmıştır. Bergama ile bir gama arasında da cinas vardır. Şair Bergama'ya bir yönüyle -iç açıcılığıyla- yer verirken ondan çağrışım ögesi olarak da faydalanmıştır.

¹⁹ Divan yayımında “...igmâz ayn ile...” şeklindedir.

Gerçi ey şeh bir ferah menzil bu şehir-i Bergama
Gün yüzünsüz lîk bin şâdîsi değmez bir gama²⁰

G. 286/1

İkinci örnekte de yukarıdaki beyitte görülen Bergama/ber-gama²¹ cinası vardır. Şair Bergama Beyinin (Burada beg sancağı ifadesinin bir görev, makam veya idarî bir terim olup olmadığı anlaşılamamaktadır²².) sancağında kederli olduğunu söyler²³. Akhisar'ı kişileştiren şair gözyaşından dolayı Akhisar'ın gözünün karasının ağardığını belirtir. Çok ağlamak gözün ferini alır hatta ağlamaktan gözleri kör olmak deyimi de bu bağlamda akla gelebilir. Şair, ağlamaktan dolayı Akhisar'ın gözündeki kara noktanın yani göz bebeğinin beyazladığını söyler. Beyitte Akhisar, Bergama sancağına yakınlığı ile ayrıca kelimenin bünyesinde yer alan "ak" sözcüğünün "kara" ile tezat oluşturması; aynı sözcüğün "ağar-" ile iham-ı tezat içinde kullanılabilmesi sebebiyle tercih edilmiş olmalıdır. Şair, Akhisar ve Bergama'nın çağrışımlarından kelime olarak faydalanmıştır. Bu çağrışımların yanı sıra bazı tarihî göndermelerden de istifade etmiştir. Bugün Manisa ili sınırları içinde yer alan Akhisar tarihte Saruhanoğulları Beyliği'nin toprakları içinde idi. Bergama ise Karesioğullarına bağlı idi. Karesioğulları tarih sahnesinden silindikten sonra Anadolu Beylerbeyliğine bağlı bir sancak olarak ismi yaşadı. Şairin mısra

²⁰ Kelime divan yayımında "Ber-gama" şeklinde yer almaktadır. İlk mısradaki kafiye oluşturulan kelimenin ikinci mısradaki kafiye olarak aynen tekrarının şiire bir anlam katmadığı görülmektedir. Ancak "bir gama" şeklindeki bir okuyuşta hem bir-bin tezadı belirginleşmekte hem de Bergama-bir gama cinası ortaya çıkmaktadır. İkinci mısradaki karşılaştırma da anlam kazanmaktadır.

²¹ Kelimeyi "bir gama" şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Bu şekildeki bir okuyuşla Bergama'nın bir sıkıntıya uğradığı anlamı ortaya çıkmaktadır.

²² Orhan Bey'in Bursa'yı fethettikten sonra burayı oğlu Murad Bey'e verdiği ve burasının "Bey sancağı" şeklinde anıldığına dair Âşıkpaşazâde ve Neşrî tarihlerinde bir kayıt vardır (Emecen 1998: 285). 15. yüzyıldaki tahrir defterlerine göre Bergama bu sancağa bağlı idarî yerlerden biridir. Evliya Çelebi de Bergama'nın Hüdavendigâr'a yani Bey sancağına bağlı olduğunu söyler (Kahraman 2013: 9/48).

²³ Burada şairin "düş-" fiili etrafında Bergama'nın ele geçirilmesi yahut işgal edilmesi gibi birtakım tarihî olaylara göndermede bulunup bulunmadığı anlaşılamamaktadır. Bergama 17. yüzyılda Celali isyanlarından etkilenmiştir. Ancak Rahîmî 16. yüzyıl şairidir ve şairin yaşadığı dönemde böyle bir isyan hareketi yoktur. Şairin Bergama Beyi'nin hastalandığından veya bir sıkıntısından bahsettiği düşünülürse bu duruma üzülen ve gözyaşı dökken Akhisar'ı anlatmak istediği söylenebilir.

sonunda “karası” kelimesi ile “Karasi”yi de kastettiği söylenebilir. Kelimenin Osmanlı Türkçesindeki yazımını bu şekilde okumak mümkündür. Görüldüğü üzere şair beyitte yer adlarıyla ilgili hem bir takım tarihî gerçeklerden hareket etmekte hem de o yer adlarının yazılışından ve türlü şekillerde okunuşundan hareketle söz oyunu yapmaktadır.

İşitdüm Bergama Beğ sancağında ber-gama²⁴ düşmiş
Ağarmış giryeden hem Akhisârun gözi karası K. 9/26

2.1.7. Beyşehir-Akşehir

Beyşehir ve Akşehir bugün Konya ili sınırları içinde bulunmaktadır. Şair, her iki şehre leff ü neşr içinde birlikte yer vermiştir. Şairin gönlünde ay gibi olan sevgilinin yanağının düşüncesi, gözlerinde sevgilinin beninin görüntüsü vardır. Sevgilinin yanağı Akşehir iken beni Beyşehir’i andırmaktadır. Şair şehir-insan bütünlüğü içinde mekândan sevgiliye gitmiştir. Sevgilinin yanağı Akşehir ile beni Beyşehir ile eşleştirilmiştir. Sevgilinin yanağının gelenekte beyaz oluşu, parlaklığı onun Ak/şehir ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Sevgilinin siyah beninin Beg/şehir ile ilişkilendirilmesinde “beğ” kelimesinin” kuş avlamak için kullanılan başka kuş” anlamı etkili olmalıdır. Zira gelenekte âşığın gönül kuşu için sevgilinin siyah beni bir tuzak olarak tasavvur edilmiştir.

Dilde fikr-i ârizun çeşmümde ey meh seyr-i hâl
Biris Akşehir olupdur biri Beğşehri misâl Mf. 36

2.1.8. Eskişehir

Rahîmî, Eskişehir’e bir defa yer vermiştir. Sevgilinin kemer kaşının hayali âşığın gönlüne düşmüştür. Gönüldeki bu hayali ile o ay yüzlü sevgili eski şehirde yeni bir köşk yapmıştır. Sevgilinin kavisli, eğri kaşları ve kaşların kemere benzemesi, gönülde yeni bir köşk hayalini oluşturmuştur. Beyitte şair “Eskişehir” kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Gönül, sevgilinin eskiden beri mekânıdır. Aynı zamanda Eskişehir bir

²⁴ Kelimeyi “bir gama” şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Bu şekildeki bir okuyuşta Bergama’nın bir gama uğradığı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu okuyuş da dil bilgisi ve anlam olarak beyte uygun düşmektedir.

şehir ismidir. Eski ile yeni arasında iham-ı tezat yapan şair, Eskişehir'i türlü çağrışımlar içinde dekoratif amaçla kullanmıştır.

Tâk-ı ebrûsı hayâlin kodı gönlümde bu gün
Eskişehirinde o meh yaptı yine bir yeni kâh G. 29/5

2.1.9. Güzelhisar

Güzelhisar, Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından ele geçirilen Aydın'a verilen isimlerden biridir. Osmanlı Devleti'nin buraları fethinden sonra Aydın sancağının kazalarından biri olmuştur. Rahîmî, Güzelhisar'ı sevgili etrafında ele almıştır. Ay yüzlü güzel sevgili, güzellik şehrine hisar olduğundan beri topu gören Güzelhisar yıkılmaya başlamıştır. Beyitte Güzelhisarlar arasında cinas yapan şair, ikinci Güzelhisar ile yer ismi olan tarihî kazaya işaret etmektedir. Burada sevgilinin ay yüzü ile top arasında şekle dayalı bir ilişki kuran şair, kaleyi yıkanın sevgili olduğunu söylerken onun güzelliği karşısında Güzelhisar'ı bir mukayese unsuru olarak kullanmıştır. Gazelin ikinci beytinde sevgilinin güzelliğini gören ve hattını benimseyen şair, iki güzel²⁵ ile bir güzel kale almıştır. Burada Güzelhisar tevriyeli kullanılmıştır. Rahîmî bir alay beyi olarak şüphesiz bazı fetihlere katılmıştır. Bu fetihlerde evvela şehri koruyan kalenin alınması gerektiğini bilen şair, bunun için hisar kelimesini kullanmıştır. Burada sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin bir hisar gibi onun yüzünü kuşattığı vurgulanmıştır.

Olalı şehir-i hüsne yüzün ay Güzel hisâr
Yüz tutdı top yıkılmağa gördi Güzel hisâr
Gördüm bu hüsni ü ânuna hattun benimsedüm
Aldum ol iki şâhid ile bir Güzel hisâr G. 93/1-2

2.1.10. İzmir

İzmir sahili ayrılığın ateşiyle yanıp tütmektedir. Adeta âşığın gönlü gibi kışlak ve yaylağı yıkılmıştır. Şair, İzmir'in sahili ile âşığın gönlü

²⁵ Buradaki iki güzelin sevgilinin iki gözü veya her iki tarafından sarkan zülfü olduğu söylenebilir.

arasında münasebet kurmuştur. Âşık, sevgiliden ayrı düşünce gönlü ateşler içinde yanmaktadır. Bu aşk ateşiyle yanıp tütmektedir. İzmir de âşık gibi bu ayrılığa iştirak etmiş, sahili yanarken sahilin etrafındaki yazlık ve kışlık evleriyle harabe olmuştur. Şair, insandan mekâna uzanmış, şehir-insan bütünlüğüne işaret etmiştir. Beyitte kışlak ve yayla ifadeleriyle o dönem İzmir'inin bu yönüne işaret edildiği söylenebilir. Zira İzmir, konargöçer bir hayat yaşayan Türkmenlerin yaylak ve kışlak olarak kullandıkları şehirlerden biridir (<http://yorukalemi.tr.gg/Y-Oe-R-Ue-KLER--s--5.htm>). Şairin, âşığın gönlünün İzmir sahili gibi yanıp tütüğünü söylemesinin İzmir sahilinde çıkan yangınlara işaret ettiği söylenebilir. Burada İzmir'in türlü söz oyunları içinde değil daha çok tarihî yönüyle şiire malzeme olduğu görülmektedir.

Yanup tüter firâkun âteşiyle sâhil-i İzmir
Yıkılmış hâtır-ı âşık gibi kışlak u yaylası

K. 9/24

2.1.11. Karahisar

Rahîmî, bugün Afyonkarahisar olarak anılan Karahisar'a hem tarihî bağlamda yer vermiş hem de bu yer ismini söz ve anlam oyunları içinde kullanmıştır. Karahisar'ın kara bahtını felek ak eylemiştir. Yani Karahisar'ın kara talihi değişmiş, bahtı açılmıştır. Germiyan Kalesi inci yüzük olsa buna şaşılır mı? Karahisar, Germiyanogullarının ilhak ettiği bir beyliktir. Germiyanogullarının merkezi de Kütahya'dır. Afyonkarahisar, Kütahya eyaletine bağlı bir sancaktır. Kütahyalı bir şair olan Rahîmî "hisâr-ı Germiyan" ile Bizans'tan Germiyanogullarına onlardan da Osmanlılara kalan ve Kütahya'da şehre hâkim bir tepede bulunan "Hisar Kalesi"ni kastetmektedir. Bu kale için şairin "gevher-nigîn" tabirini kullanmasının sebebi de kalenin beşgen yapısının bir yüzüğü andırmasıdır²⁶. Şair beyitte kara-ağ tezaadına yer vermiştir. Karahisar ismi iki ayrı kelime gibi değerlendirildiğinde kelimenin tevriyeli kullanıldığı da söylenebilir.

²⁶ Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde kale hakkında şunları söyler (Karaman vd. 2011: 9/13): "Ve kal'ası bir mavi ve la'l-gün bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes Şeddâdî sengin binâ bir kal'a-i zîbâ-yı mefîn hakkâ ki gevher-nigîndir. Hakkâ ki bir püşte üzre yüzük kaşı gibi durur bir kal'a-i üstüvârdır."

Kara bahtın Karahisârun felek ağ eyledi
Tan mudur gevher-nigîn olsa hisâr-ı Germiyân G. 265/3

2.1.12. Karaman

Râhîmî'nin Anadolu coğrafyasından yer verdiği şehirlerden birisi de Karaman'dır. Karaman, II. Selim Karaman eyaletine naklolunca babasıyla Aydın'dan Konya'ya giden ve orada Akşehir sancak beyliği de yapan III. Murad münasebetiyle anılmıştır. Şair, sultanın şehre gelişini bir hüsn-i talil içinde anlatır. Ay yüzlü hükümdar Karaman memleketini aydın edince güneş menzilden menzile şehirden şehre onu karşılamıştır. Şair güneşin gökyüzündeki hareketinin sebebini sultanı karşılamaya çıkması olarak açıklamıştır. Güneş Aydın'dan Karaman'a hareket etmektedir (Yani güneş aydınlıktan karanlığa doğru gitmekte, ay ortaya çıkacağı için de batmaktadır.). Çünkü sevgili Aydın mülkünden Karaman'a gelmektedir. Şair "Aydın" kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Ayrıca Karaman-Aydın arasında tezada dayalı bir ilişki de kurmuştur.

Karaman mülkin Aydın idicek sen şâh-ı meh-çihre
Güneş menzil-be-menzil karşı çıkdı şehirden şehre G. 304/1

Rahîmî, Anadolu coğrafyasından Karaman, Akşehir ve Aydın'a birlikte yer vermiştir. Kelimeler arası kurduğu iham-ı tenasüp ve iham-ı tezatlar ile çağrışım zenginliği sağlayan şair bu çağrışımı tevriye ile daha da artırmıştır. Şair, siyah ve beyaz renkli unsurlar üzerine beytini bina etmiştir. Sevgilinin ay gibi parlak yüzünü gören dünya aydın olup Akşehir'e dönmüştür. Sevgilinin siyah zülfünü görünce de Karaman haraç vermiştir. Burada zülfün renk itibariyle Karaman; yüzün de parlaklığı yönüyle Akşehir ve Aydın ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Sevgilinin saçı siyahtır, küfürdür. Karaman da siyahlığı ile küfür içindeki bir gayr-i Müslim gibi olup haraç vermektedir. Sevgilinin yüzü beyazdır, parlaktır. Gece her yer karanlıktır. Ancak ay etrafa ışık yansır. Ay yüzlü sevgili de gece ortaya çıkınca dünya aydınlanıp yahut Aydın şehri gibi olup Akşehir'e benzemiştir.

Akşehre döndi Aydın olup ay yüzünle dehr
Gördi saçunu virdi Karaman hemân harâc G. 24/2

Şairin yukarıdaki beytinde görülen yer isimlerine dayalı söz ve anlam oyunu aynı yer isimleriyle aşağıdaki beyitte de vardır. Gonca dudaklı sevgilinin gül gibi olan yanağı, şarabın hararetinden gül gül olduğundan beri sevgilinin ay yüzüyle Karaman aydınlanmış yahut Aydın şehri gibi olmuş, Akşehir'e dönmüştür. Gelenekte sevgilinin yanağı renk bakımından bazen beyazlığı bazen de kırmızılığı yönüyle ön plandadır. Şair beyitte sevgilinin yanağının her iki yönünü de vurgulamıştır. Beyitte bir kimsenin sarhoşluğun etkisiyle nerede olduğunu veya neyin ne olduğunu karıştırması anlatılmaktadır. Zira sevgilinin kızaran yanağıyla bir sarhoş gibi Karaman, Aydın olarak görülmüştür.

Karaman Aydın oldu ay yüzünle döndi Akşehre

Olaldan tâb-ı meyden gül-ruhun ey gonca-leb gül gül G. 177/2

Sevgilinin mahallesi Bağdat gibidir. Âşık buraya ulaşp kavuşmaya vasıl olunca gözlerinin kara kanlı yaşları Karaman'ı suya batırmıştır. Beyitte şairin sevgilinin Bağdat gibi olan mahallesini Karaman gibi algıladığı veya Karamanlı bir güzelden bahsettiği söylenebilir. Daha ileri bir yorum olarak ise sevgilinin mahallesine kavuşan âşığın sevinç gözyaşları akla gelebilir. Hatta gelenekte Karaman'ın çoğunlukla sevgilinin siyah saçlarıyla münasebet içinde kullanılmış olduğu düşünüldüğünde sevgilinin saçlarını da kara kanlı gözyaşları içinde bırakan ve ona kavuşan bir âşık anlatılıyor, denilebilir. Beyitte "mevsıl" kelimesiyle şair aynı zamanda kelimenin Musul anlamını da çağrıştırmaktadır. Burada âşığın kara ve kanlı gözyaşları ile Bağdat'ın Dicle nehri arasında kurulan bir ilişkiden bahsedilebilir. Şair kara ve kanlı gözyaşlarıyla Karaman'ı su altında bıraktığını söylerken de Karaman ile kara arasında bir çağrışım kurmuştur. Beyitte şairin realitede söylemek istediği başka bir anlam daha olmalıdır. Buna göre Musul, sevgilinin Bağdat gibi olan mahallesine ulaşınca âşığın da kara, kanlı gözyaşları Karaman'ı su altında bırakmıştır. Musul, Irak'ın kapısıdır. Musul; kavşak, geçiş yeri, kavuşma yeri, ulaşma yeri gibi anlamlara da gelmektedir. Ayrıca Dicle nehri Musul'dan geçip Bağdat'ta devam etmektedir.

İrüp Bağdâd kûyına olunca vasluna mevsıl

Gözümün kara kanlu yaşı gark itdi Karamanı

G. 320/2

Şu beyitte Karaman, Anadolu ismi ile birlikte kullanılmıştır. Karaman'ı kişileştiren şair onun kara kan ağladığını söylerken kara ile renge dayalı bir münasebet kurmuştur. Şair bahsettiği kimse için memleketin yas tuttuğunu, Karaman'ın ise büyük üzüntü duyduğunu anlatır. Şairin beyitte Anadolu ile tam olarak hangi sınırları kastettiği anlaşılama-maktadır. Ancak burada kaybedilen kişinin ardından Anadolu'nun hükümsüz kaldığının vurgulandığı söylenebilir. Kaybedilen kişinin ardından Anadolu artık sığınacağı bir yeri olmayan analar ile doludur. Onun ardından bir şehir ağlarken ülke (il-başkaları-herkes) de yas tutmaktadır.

Anatoli ana toli didiler şimdi kapunsuz
Karaman kara kan ağlar ider anuñçün il yâsı K. 9/2

2.1.13. Konya

Rahîmî, Konya'ya üç beyitte yer vermiştir. Bunların ikisinde Konya, helvası ile öne çıkmıştır²⁷. Şair Konyalı bir güzelden bahseder. Konyalının tatlı sözüyle gülsuyuna konduğunu söyler. Bu Konyalı güzelin dudağının tatlılığı helvaya hoş bir değer vermiştir. Şair kondı ile Konya arasındaki ses benzerliğinden istifade etmiştir.

Cüllâba kondı Konyalu şîrîn sözünle hep
Virdi lebün halâveti helvâya hoş-revâc G. 24/3

Konya başka bir örnekte Akşehir ile birlikte anılmıştır. Beyitte Akşehir elması, Konya helvasıyla zikredilmiştir. Şair ay yüzlü sevgilisine seslenir. Ay yüzlü sevgili olmadığında Akşehir'in meşhur elması âşığın gönlüne çürük (değersiz, gereksiz) bir düşüncedir. Sevgilinin dudağı olmadan Konya'nun helvası beden için öldüren bir zehirdir. Beyitte her iki yer ismi ve buraların meşhur yönlerinin sevgili olmadığında âşık için bir kıymeti olmadığı vurgulanmak istenmiştir.

²⁷ 17. yüzyılda Konya'yı da ziyaret eden Evliya Çelebi, Konya'nın beyaz ekmeğinin bir çeşit simidinin, çöreği, ballı böreği ve helvasının çeşitlerinden zülbiyesi, pandısı, pişmaniyesi ve tahinlisinin meşhur olduğunu, sabuniyesi (helva) ve canım beyaz halka çinisini yediklerinde insanın dimağının ikiye ayrıldığını söyler. Helvacılar Çarşısı'ndan bahseden Çelebi bu konuda bir nükteye de yer verir: "Konya'da adama helvayı döğerek yedirirler." (Kahraman-Dağlı 2013: 3/19).

Çürük endîşe ey meh-rû dile Akşehrûn elması
Bu câna zehr-i kâtildür lebünsüz Konya helvâsı K. 9/1

Rahîmî, Konya'yı din adamları ve ulemaları münasebetiyle de anmıştır. Şair, memdûhun veliler sultanının makbulü ve beğenileni olduğundan şüphe duyulmadığını, bunun için Konya'nın mollası ve monlasıyla onun yardımcısı olduğunu söyler. Tasavvuf tarihinde "sultân-ı velâyet" birçok mutasavvıf için kullanılmış bir tabirdir. Şairin bununla kimi kastettiğini anlamak zordur. Lakin ikinci mısradaki yer alan Konya ve monla kelimeleri akla Mevlana Celaleddin-i Rumi'yi getirmektedir.

Ne şüphe kâbil ü makbûl-i sultân-ı velâyetsin
Muînüdüdür anuñçün Konyanın mollâsı monlâsı K. 9/21

2.1.14. Kütahya

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Anadolu'da birçok beylik kurulmuştur. Bunlardan biri de Kütahya merkezli Germiyanogullarıdır. Rahîmî, Kütahyalı bir şairdir. Bu sebeple şiirlerinde Anadolu coğrafyasından en fazla işlediği şehirlerden biri Kütahya-Germiyan olmuştur. Şair divanının ön sözünde Kütahyalı olduğunu söyledikten hemen sonra orası hakkında bir dörtlük söyler. Bu dörtlükte insan-mekân bütünlüğünün yansımalarını görmek mümkündür. Şair Kütahya'nın akan ırmağının kendisinin gözyaşı olduğunu söyler. Kütahya'nın güzel bahçesinin daima sevinçli olmasını ister. Allah'tan dünya hayatı devam ettiği müddetçe, yaz kış, Kütahya'nın bir sevgili gibi zamanının geçmemesini diler.

Çünkü yaşumdur akan ırmağı Kütahiyyenün
Dem-be-dem şâd ola bâğ u râğî Kütahiyyenün
Yâ İlâhî ömr-i dünyâ olduğunca yaz u kış
Geçmiye mahbûb gibi çağı Kütahiyyenün Dîbâce

Rahîmî Kütahya'dan uzak iken yazdığı manzum bir mektupta Kütahya'ya varıp gül bahçesine ve sevgiliye selam söylemesini ister. Aynı manzum mektubun başka bir beytinde şair Germiyan'ın çevresindeki

dedikodudan uzak olduğunu ve Germiyan'a selamının söylenmesini ister²⁸.

Sözi uzatmayalum şehri Kütahiyeye varup
Gülistân u gül-i handâna benden çok selâm eyle K. 8/8

Kenâr-ı Germiyânun fâriğ oldum kîl u kâlinden
Hemân var mülk-i Germiyâna benden çok selâm eyle K. 8/71

Yukarıdaki beyitlerde gerçek bir coğrafya olarak yer verilen Kütahya-Germiyan şu beyitte bir söz oyunu içinde yer almıştır. Şair "Kütahiyeye" kelimesinin "kûtah" şeklinde okunmaya müsait olmasından hareketle kelimeyi "uzun" ile iham-ı tezat içinde kullanmıştır²⁹. Şair sevgiliye seslenmektedir. Ona, ömrün uzun olmasından fayda elde etmek istiyorsa Kütahya şehrinde bir uzun boyluya bakmasını söyler.

Ömr uzunluğundan istersen temettu dil-berâ
Şehr-i Kütahiyede bir kâmet-i bâlâya bak G. 137/4

Rahîmî'nin bir şehir güzellemesi olarak nitelenebilecek Germiyan redifli müstakil bir gazeli de vardır. Şair bu gazelinde Germiyan'ı coğrafî, tarihî, siyasî, sosyal ve kültürel yönlerinden ziyade bir özlem, kendi hâli ile şehri eşleştirme ve bir çağrışım ögesi olarak ele almıştır. Şair bu gazelinde özetle şunları söylemiştir: Germiyan'ın baharı (onun) dönüp gelmesinden sevinçli olmuştur. Germiyan memleketinin yüzünü ağartan kar değildir (G. 265/1). O ay bugün Germiyan'dan geçerken karanlık dünya

²⁸ Bu beyitte "Kenâr-ı Germiyânun" ifadesi "kenâr-ı ger miyânun" şeklinde de okunabilir. Bu şekildeki bir okuyuşta şairin ikinci mısradaki Germiyân ile yaptığı cinas ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şair böyle bir okuyuşla anlam olarak sevgilinin belini kucaklamaktan uzak olduğunu da ifade etmektedir. Böyle bir okuyuşla ortaya çıkan anlam ve söz oyunu şairin Sultan II. Selim'in Manisa'dan Karaman-Konya sancak beyliğine atanması münasebetiyle yazdığı bir murabbaında da vardır:

Ey Rahîmî hâtırandan kıl gam-ı dünyâyı ref
Kim bilür hikmet hakundur bu seferde ola nef

Ger miyân u ger kenâr endişesin Hakk itdi def

Tâbi-i takdîr olup azm-i Karaman eyledün

Mrb. 20/9

²⁹ Aynı kullanım G. 265/6'da da vardır.

Aydın olmuş, kâinat Akşehir'e dönmüştür (G. 265/2)³⁰. Karahisar'ın kara bahtını felek ak eylemiştir. Yani Karahisar'ın kara talihi değişmiş, bahtı açılmıştır. Germiyan Kalesi inci yüzük olsa buna şaşılmaz (G. 265/3). Servi boylu sevgili doğrudan Germiyan'da karar kılınca Karaman rahatsız olur başına tozlar kaldırır (G. 265/4). Genç, tüysüz bir delikanlıdır. Soğuktur, sıcaklığı kabul etmez. Germiyan'ın rüzgârı ve suyu gönül ve nefes çekendir (G. 265/5)³¹. Kütahya şehri içinde çok fazla Germiyan'ın edalı güzeli³² uzun servi gibi salınmakta ve böylece kıyamet kopmaktadır (G. 265/6)³³. Germiyan'ın tozu sevgilinin ayağı toprağından rağbet bulup şairin gözünün nuru feraset sahipleri için sürme olmuştur (G. 265/7). Felek şairin kara bağırını un gibi edip sakalının beyazlatmıştır. Şair Germiyan'ı kucaklamak yahut onun çevresine kavuşmak için sıra beklemekte, sıra bekleyerek ömür geçirmektedir (G. 265/8)³⁴. Rahîmî genç iken dünya onun hâliyle doluydu. Germiyan memleketi şairin dertlerinden izler verdi (G. 265/9).

Makdemünden hurrem olmuşdur bahâr-ı Germiyân
Berf sanma yüzün ağartdı diyâr-ı Germiyân

³⁰ Şair beyitte Aydın ve Tîre kelimelerini tevriyeli kullanmıştır. Tîre Farsça karanlık anlamına geldiği gibi Aydın'ın Beyliği'nin merkezidir. Aydın da hem bir şehir hem de aydınlık, beyaz, parlak gibi anlamlara gelecek şekilde beyaz ve parlak olan unsurlarla çağrışım içinde kullanılmıştır. Beyitte zikredilen Kütahya, Aydın, Tire, Akşehir farklı beyliklerin bünyesinde yer alan komşu şehirlerdir. Yer adları dekoratif bir şekilde söz oyununu içinde kullanılmıştır

³¹ Rahîmî "Germiyân" kelimesinin sıcaklık, hararet anlamı ile germiyyet arasında ihâm-ı tenasüp yaparken aynı kelimeyi serd ile de ihâm-ı tezat içinde kullanmıştır.

³² Evliya Çelebi, Kütahya'nın havası ve güzelleri için, "...âb u hevâsının letafetinden mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur." der. (Karaman vd. 2011: 9/17).

³³ Şair güzellerin Kütahya'da ortalığı birbirine kattığını ve yaygaralar kopardığını söylerken onların uzun boylu oluşlarını ön plana çıkarır. Beyitte Kütahiyye kelimesinin "kûtah" şeklindeki okunuşuyla "bâlâ" arasında ihâm-ı tezat yapan şair kıyâmet ile de güzellerin boyunun uzunluğunu vurgulamıştır.

³⁴ Beyitte değirmen ile felek ve(ya) dünya arasında bir bağlantı kurulduğu söylenebilir. Değirmen ve ilgili unsurlar arasında dönme yönünden bir ortaklık vardır. Şair, dünyanın bir değirmen gibi olduğunu herkesin bu dünya değirmeninde sırasını beklediğini anlatmaktadır. Beyitte, şair özellikle "nevbet" kelimesinin anlamlarından (sıra, nöbet, bekleme, müddet...) istifade etmiştir. Hastalık ateşi anlamına da gelen "nevbet" ile hararet, sıcaklık anlamına gelen "Germiyan" arasında çağrışma dayalı bir ilişki kurulmuştur.

Aydın oldı Tire dehr Akşehre döndi kâ'inât
Olalı sen meh bu gün menzil-güzâr-ı Germiyân

Kara bahtın Karahisârun felek ağ eyledi
Tan mıdur gevher-nigîn olsa hisâr-ı Germiyân

Bî-karâr olur Karaman başına tozlar kopar
Râst tâ sen serv-kadd kıldun karâr-ı Germiyân

Şâde-rûdur serd olur germiyyete kâbil değül
Dil-keş ü dem-keşdür âb u rûzgâr-ı Germiyân

Serv-i bâlâ gibi salınur kıyâmetler kopar
Şehr-i Kütahiyyede çok şîve-kâr-ı Germiyân

Şimdi kuhl oldı gözüm nûrı basîret ehline
Hâk-i pâyundan bulup rağbet gubâr-ı Germiyân

Kara bağrum un idüp devrân ağartdı sakalum
Vuslata nevbet değirmendür kenâr-ı Germiyân

Nev-cüvân iken cihân oldı Rahîmî pür-şekl
Hasb-i hâlünden nişân virdi diyâr-ı Germiyân

G. 265/1-9

2.1.15. Manisa

Manisa veya Saruhan burada sancak beyliği yapan Sultan II. Selim ve onun oğlu Sultan III. Murad münasebetiyle anılmıştır. Sultanın gelişile Saruhan, Tire iken Aydın gibi olmuştur. Şairin burada mevzu bahis ettiği hükümdarın Sultan III. Murad olduğu söylenebilir³⁵. Zira Sultan III.

³⁵ Sultan III. Murad'ın babası olan Sultan II. Selim de Manisa'da uzun yıllar sancak beyliği yapmıştır. Şairin "Saruhan" kelimesinin sarışın hükümdar anlamını çağrıştıran tarih kayıtlara "Sarı Selim" olarak geçen sultana da göndermede bulunduğu akla gelebilir. Beyitte virane yurdu imar eden bir sultan anlatılmaktadır. Sultan II. Selim'in Manisa'da on dört yılı bulan idareciliği sırasında kalenin asayişle ilgilendiği, bazı imar faaliyetlerinde bulunduğu bu dönemden kalan iki divan defterinden anlaşılmaktadır (Emecen 2009: 415). Rahîmî'nin bazı şiirlerinde Sultan II. Selim'in Manisa'da yaptığı sancak beyliğine ve buradan da ayrılmasına göndermeler vardır. Şair, kara bahtının aydın olmasını istiyorsa Sultan II. Selim ile Saruhan illerine yolculuk etmelidir.

Murad şehzadeliği döneminde uzun yıllar -padişah oluncaya kadar- Manisa'da sancak beyliği yapmıştır (Kütükoğlu 2006: 172). Şaire göre Tire Saruhan, sultanın yüz güzelliği ile aydın olmuştur. Burada üç isme yer veren şair Tire ve Aydın ile daha önce Aydın'da sancak beyliği yapan sultanın bu yıllarına göndermede bulunmuştur. Sultan, Manisa'yı da Aydın gibi bayındır bir yer kılmıştır. Şairin Tire-Aydın ve Saruhan arasında kurduğu anlam ilişkisine göre Saruhan karanlık bir yerdir. Ay veya güneş yüzü olarak düşünülen sultanın gelişiyile aydınlık bir yer olmuştur. Sultanın varlığı bu virane yurdu bayındır bir yer yapmıştır.

Cemâlün hakkı k'Aydın eyledi bu Tire Sarhanı
Vücûdun dahi âbâd eyledi bu mülk-i vîrânı M. 1/33

Rahîmî'nin yukarıdaki beyitte dile getirdiği düşüncenin paraleli bir murabbaında da yer alır. Cennet gibi olan Manisa şehzade sancak beyi olarak bu şehre gelmeden önce halka cehennem gibiydi. Sevinç mumu feleğin meclisinde yeni çıkmıştı. Manisa şehri zulmün karanlığı içinde kalmıştı. Şehzadenin ayak basmasıyla Saruhan ilinin karanlık bahtı aydın olmuştur. Beyitte yer isimlerinden hareketle tenasüp ve tezada dayalı bir ilişki kurulmuştur. Tire, "zalâm" ve "zulmet" ile tenasübe, "Aydın" ile tezada dayalı bir ilişki içinde kullanılmıştır. Aydın tevriyeli kullanılarak şehzadenin daha önce sancak beyliği yaptığı Aydın ili hatırlatılmıştır. Tire'nin Aydın'ın nahiyelerinden biri olarak Aydın ile de bir ilişkisi vardır. Ayrıca "tire" Manisa şehrinin kara bahtını anlatmak için tercih edilmiştir. Tüm bunlar Rahîmî'nin tarihî bir olaya yer verdiği beyitlerde bile yer isimlerinin farklı anlamlarını farklı kelimeler ile münasebet içinde kullanma temayülünün bir yansımasıdır.

Ey Rahîmî Tire bahtun Aydın olsun dirsən
Bile seyr eyle Selîm Hân ile Sarhan illerin G. 243/5

Şair bir mütekerir murabbaında Sultan II. Selim'in Saruhan mülküne birden veda ettiğini, gönülden alakayı kesip vatanlardan ayrıldığını, şairin ve herkesin durumunu Allah'a havale ettiğini, Allah'ın takdirine tabi olup Karaman'a hareket ettiğini söyler. Murabbada dile getirilen bu husus tarihî belgelerde Sultan II. Selim'in Manisa'dan sonra Konya'da bir süre sancak beyliği yaptığı şeklinde kayıtlıdır.

Gerçi kim nâ-geh vedâ-ı mülk-i Sarhan eyledün
Kat idüp dilden alâka terk-i evtân eyledün
Biz kamu ahvâlîmüz tefvîz-i Yezdân eyledün
Tâbi-i takdîr olup azm-i Karaman eyledün Mrb. 20/1

Cehennem olmuş idi halka bu cây-ı behiştâsâ
 Ferah şemi felek bezminde olmuş idi nev-peydâ
 Zalâm-ı zulmet içre kalmış idi şehir-i Mağnisa
 Kudûmün Aydın itdi Tire bahtın mülk-i Sarhanun Mrb. 8/6

Şair bir beyitte Manisa'nın gülünden bahsetmiştir. Sevgilinin yanağı orada değilken süsen çiçeği Manisa'nın gülüne dilini uzatmıştır. Divan şiirinde süsen, sivri ve uzun yapraklarından dolayı kılıç, hançer gibi ucu sivri unsurlarla birlikte anılmıştır. Süsenin dil uzatması gülü kıskanmasından dolayıdır. Sevgilinin yanağının gül ile olan münasebeti düşünüldüğünde şair, süsenin bu eylemini sevgilinin gül gibi olan yanağının yokluğunda güle dil uzatıp hakaret etmesi şeklinde düşünmüştür. Şair, süsenin gül ile olan ilişkisini karga ve keklik arasındaki ilişkiye dayalı olarak sunar. Keklik sesinin yanında karganın sesine itibar olunmaz. Aynı şekilde sevgilinin Manisa gülüne benzeyen yanağı yanında da süsene itibar olunmaz.

Ruhunsuz verd-i Sarhana dilin süsen dırâz itmiş
 Kelâg âvâzesinden kebg imiş murg-i hoş-âvâsı K. 9/3

2.1.16. Maraş

Rahîmî, Sultan Selim'in isminin geçtiği müzeyyel bir gazelde Maraş'a yer vermiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde akla Sultan Selim'in Memluk seferi öncesi Dulkadiroğulları Beyliğine son vererek Maraş'ı ele geçirmesi gelmektedir. Sultan Selim, Dulkadir Beyi Alauddevle Bozkurt Beyi yenilgiye uğrattıktan sonra Maraş'a girmiş burada kendisi adına hutbe okutmuş, para bastırmıştır. Ancak Rahîmî'nin burada kastı I. Selim değil II. Selim olmalıdır. Zira II. Selim, babası Sultan Süleyman ile Nahcivan seferine çıktığında Maraş kışlağında Anadolu ordularının başında yer almıştır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde şairin "ey âfitâb" ifadesi ile hükümdara seslendiği söylenebilir. Güneş gibi olan hükümdarın visaliyle Ayete'l-kürsî (Bakara suresi 255. ayet) hakkı, şehre kapısının açtığı nur dolmuş, Maraş şehri arşa dönmüştür. Burada kürsî kelimesinin başkent anlamı Maraş'ın Dulkadiroğulları Beyliği'nin merkezi olduğuna işaret ettiği gibi ikinci mısradaki arş kelimesi bağlamında levh-i mahfuzun bulunduğu arşın altındaki düzlüğü de akla getirmektedir. Beyti sevgili

bağlamında düşündüğümüzde ise şöyle anlamak mümkündür: Şair, sevgilisine kavuşunca güneşe benzeyen sevgilinin nuruyla Maraş şehri baştan sona aydınlanmış, bu hâliyle şehir gökleri ve yeri kaplayan arşa benzemiştir.

Vuslatunla Âyete'l-kürsi hakı ey âfitâb

Arşa döndü şehir-i Maraş toldı nûr-ı feth-i bâb

G. 14/1

2.1.17. Mersin

Mersin bir beyitte bugün Silifke bölgesinde yer alan ve günümüzde Kırtıl olarak isimlendirilen dağ ile birlikte anılmıştır. Memdûhun yanağı ve beniyle her bir lale için dağ üstü bağ iken lalelerin barınağı Mersin vadisi, yurdu Kırtı boğazıdır. Şair sevgilin kırmızı yanağı ve siyah beni ile yaprakları kırmızı, ortası siyah lale arasında kurduğu ilişkiyi “dağ üstü bağ” deyimi ile birlikte kullanmıştır. Burada çeşitli coğrafi unsurları bir arada kullanan şair yer isimlerini dekoratif amaçla değil coğrafi yönüyle ön plana çıkarmıştır. Aslında lale bir dağ çiçeğidir. Dağlık ve verimsiz, çorak yerlerde bağ yetişmesi çok zordur. Ancak sevgilinin beni ve yanağının güzelliği ile âşığa dağ, bağ gibidir. Burada lalelerin bulunduğu coğrafya Mersin ve bu bölgede yer alan Kırtıl dağıdır. Şair aynı zamanda bir ağaç ismi olan “mersin” ile vadi, yaka, dağ, bağ arasında da ilişki kurmuştur.

Ruh u hâlünle her bir lâleye dâğ üsti bâğ iken

Yatağı vâdi-i Mersin turağı Kırtı yakası

K. 9/9

2.2. Dağlar

2.2.1. Karacadağ

Anadolu coğrafyasında bu adla iki dağ vardır. Bunlardan biri Diyarbakır-Şanlıurfa sınırında bulunan sönmüş bir yanardağdır. Diğeri ise Konya-Ankara arasında bulunmaktadır. Zannımızca Rahîmî'nin kasti ikincisidir. Zira şair şiirlerinde üç defa Konya'ya, iki defa Konya'nın ilçelerine, bir defa da Ankara'ya yer vermiştir. Şair ayrılık acısından dolayı şiddetli üzüntü içindedir. Gönlünde ayrılık ateşinden dolayı oluşan yanık yarası Karacadağ kadardır. Şair Karacadağ ile gönlünde

oluşan yaraların büyüklüğünü, fazlalığını anlatmak istemiştir. Burada Karacadağ birleşik kelimesinin bir parçası olan kara ile de şair dağlanmış nal, elif veya halka şeklindeki yaralarıyla renge dayalı bir münasebet kurmuştur. Karacadağ ile “dâğ” arasında da mükerrer cinas yapmıştır. Beytin ikinci mısraında şair gözyaşları ile Akdeniz arasında teşbih-i tafdil yapmıştır. Şairin gözyaşlarının denizi yanında Akdeniz adeta bir körfez gibidir. Burada da şair gözyaşlarının çokluğunu ve rengini Akdeniz ile ilişkilendirerek anlatmıştır. Şair ayrıca Kara/cadağ ile Ak/deniz birleşik kelimelerinin ilk parçaları arasında tezada dayalı bir ilişki kurmuştur.

Karacadağ kadardur dilde dâğ-ı nâr-ı hicrânun
Muhît-ı eşkümün yanında gûyâ Akdeniz bir dil G. 176/3

2.2.2. Karadağ

Karadağ, Karaman ilinde bulunan, sönmüş volkanik bir dağdır. Karaman'ın kuzeyinde Konya ile Karaman arasında yer almaktadır. Rahîmî, Karadağ'a üç farklı beyitte yer vermiştir. Bunların birinde Karacadağ örneğinde olduğu gibi gönüldeki yaralarla dağ arasında münasebet kurulmuştur. Şairin gönlünde gam ateşinden dolayı o kadar yanık yarası vardır ki bunlar Karadağ gibidir. Şairin gönlündeki dertleri bilmek için lalenin kendisi yeter. Lalenin ortasındaki siyah tohum renk yönünden Karadağ ile; âşğın kanlı yaraları ise renk yönünden laleyle eşleştirilmiştir. Şair, gönlündeki yaraların çokluğunu ve büyüklüğünü Karadağ ile anlatmak istemiştir. Şairin bu beyitte yaptığı söz oyunları Karacadağ örneğindeki ile aynıdır. Karadağ birleşik kelimesinin bünyesinde yer alan “kara” kelimesiyle şair, önce gönlündeki dağlanmış yaralarla sonra da lalenin dağlanmış yarayı andıran ortasındaki siyah tohum arasında renge dayalı bir münasebet kurmuştur. Karadağ ile “dâğ” arasında da mükerrer cinas yapmıştır.

Dilümde Karadağlar denlü nâr-ı gamla dâğum var
Derûnum derdini bilmene sana hod yeter lâle K. 2/48

Rahîmî, Karadağ'ı başka bir beyitte de lalenin ortasındaki siyah tohumla münasebet içinde kullanmıştır. Şair miskin lalenin gönlünde görünenin dağlanmış yara/Karadağ olmadığını, lalenin sevgilinin güzel kokulu saçını kırmızı ipek kumaşa -yahut gelin duvağına- sardığını

söyler. Burada kırmız gelin duvağı ile lalenin şekli arasındaki görüntüye ve renge dayalı ilişki başka bir yönden de amber veya miskin sarılıp saklandığı kırmızı bez arasında kurulmuştur. Şairin hayalini, lalenin realitedeki görüntüsünün onda oluşturduğu renge ve şekle dayalı algılar oluşturmuştur. Lalenin ortasındaki siyahlık, renginden dolayı amber ile; aynı siyahlık, Türkçede yanık yarası diyebileceğimiz Farsça “dâğ (Karadağ)” ile eşleştirilmiştir. Lalenin kızılığı onun vâlâya benzetilmesini sağlamıştır. Bu çağrışımlarda Karadağ, renk ve yara yönüyle hayale dâhil olmuştur.

Görünen Karadağ sanma dilinde lâle miskînün
Muanber kâkülün vâlâ-yı al içre sarar lâle K. 2/41

Şair Karadağ'ı başka bir beytinde âhı münasebetiyle anmıştır. Şair Karadağlar gibi olan ciğerdeki âha dayanmanın mümkün olmadığını söyler. Zira bu yolda rüzgârdan bir işaret gelmemiştir. Gelenekte rüzgâr/saba rüzgârının bir yönü haberci olmasıdır. Buradaki rüzgâr ise âşığa bir haber getirmemiştir. Rüzgârın başka bir yönü de göğe doğru yükselen âhla olan ilişkisidir. Burada ise şairin ciğerden yaptığı ateşli ve dumanlı âhı söz konusudur. Ateşli ve dumanlı âh rengi ve çokluğu ile Karadağ ile ilişkilendirilmiştir. Beyitte “tayan-” fiilinin “var-” anlamından hareketle âşığın âhının Karadağ'a kadar vardığı söylenebilir.

Tayanurdu ciğerde sana âhum Kara tağlarca
Bu yolda olmadı ey bâd senden bir eser peydâ G. 1/6

2.3. Akarsular

2.3.1. Akçasu

Şairin en fazla ye verdiği ırmak Akçasu'dur. Anadolu'da “Akçasu” isminde farklı yerlerde bazı dereler, çaylar vardır. Bunlardan biri Bursa'nın İnegöl ilçesinde yer almaktadır. Bir diğeri Karabük Safranbolu'da yer almaktadır. Şairin bunları mı yoksa başka bir Akçasu adındaki ırmağı mı kastettiği kesin değildir. Şair bir beyitte Kaz Dağı'nın Akçasularının daima akıp akmadığını sorar. Şair bu suları gözü yaşlı birine benzetir ve onlara selam söylemesini ister. Bu beyte göre Akçasu, Kaz Dağı'nda bulunan bir ırmaktır. Ancak yapılan incelemede Kaz

Dağı'nda bu isimle bir ırmağa rastlanmamıştır. Fakat Kaz Dağı'nın yer aldığı Balıkesir'de Edremit ilçesine bağlı Akçay isminde bir belde vardır. Kaz Dağı'nın eteklerinde kurulu olan Akçay bir su beldesidir. Şair, beyitte "Akçasu" ile tevriye yapmıştır. Şair hem Kaz Dağı'nın beyaz sularını hem de Akçasu adında bir çayı kastetmiştir.

Revân mı dem-be-dem ol Kaz tağının Akçasuları
Göricek ol gözi giryâna benden çok selâm eyle K. 8/5

Şairin başka bir beytinde Akçasu, Karadeniz ile birlikte anılmıştır. Şair söz konusu beytinde Akçasu'nun macerasını bilmek isteyen, şairin Karadeniz gibi gözlerinden akan deryaya bakmasını söyler. Her ne kadar şair gözyaşlarının fazlalığını anlatmak için Akçasu ve Karadeniz'e yer vermiş olsa da Akçasu'nun Karadeniz ile birlikte anılması ırmağın bu bölgede yer aldığını da düşündürmektedir. Şair Akça/su ile mâ/cerâ arasında iham-ı tenasüp yapmıştır. Aynı şekilde Akça/su ile Kara/deniz arasında da iham-ı tezada yer vermiştir. Bu sanatlı kullanım Akçasu ile Karadeniz özel isimlerinin çağrışım amacıyla da tercih edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Akçasuyun mâ-cerâsın bilmek istersen eğer
Karadeniz gibi çeşmümden akan deryâya bak G. 137/5

Akçasu bir beyitte Rahîmi'nin memleketi Kütahya ile birlikte yer almıştır. Şair virane olarak nitelendirdiği gönlünün Kütahya'nın eski yahut yıkık bir mahallesi/yeri olduğunu söyler. Şairin başı bela dağlıdır. Gözyaşı da bu dağlığın sanki Akçasu'yudur. Bu beyitteki kullanım Akçasu'yun Kütahya'da bir ırmak olduğunu düşündürmektedir.

Dil-i vîrâne Kütahiyenün bir köhne kûyudur
Belâ kuhsârıdır başum yaşum san Akçasuyudur G. 70/1

Akçasu'yun ismen yer aldığı son örnekte onun bir şehirde yer aldığı ima edilmektedir. Zira şairin Akçasu gibi olan gözyaşları şehre güzellik, tazelik vermektedir. Bu şehir şayet şairin memleketi Kütahya ise Akçasu Kütahya'da bulunan bir ırmaktır. Evliya Çelebi Kütahya'nın sularından

özellikle bahsetmiştir³⁶. Şair birden fazla Akçasu'dan bahsediyor ise bunun biri muhtemelen Kütahya'dadır. Beyitte şair kendisini bahtı kara olarak nitelendirir. Bu bahtı karanın gözyaşını, sevgilinin mahallesinden ayırmamasını ister. Bu şehre ve hükümdara Akçasu güzellik vermektedir. Beyitte şair gözyaşlarını Akçasu ile eşleştirmiştir. Ak/çasu ile kara arasında iham-ı tezat yapan şair "ırmağ" kelimesini de tevriyeli kullanmıştır.

Bu bahtı karanun yaşını ırmağ itme kûyundan
Bu şehre şehriyâra Akçasu virmiş durur revnak G. 145/4

2.3.2. Aksu

Rahîmî'nin şiirlerinde yer verdiği ırmaklardan biri de Aksu'dur. Evliya Çelebi, Aksu'ya Kütahya'nın mesirelerinden bahsederken yer vermiş ve buranın latif âb-ı hayât gibi sularının olduğunu söylemiştir³⁷. Kütahya'da bulunan ve daha çok üzerine kurulan değirmenleriyle bilinen Aksu deresi iki beyitte işlenmiştir³⁸. Şair bahar geldiğini, Aksu ırmağı gibi coşup taşma zamanı olduğunu söyler. Gönlüne seslenen şair arıyorsa Aksu gibi görüşmeye gelmesini söyler. İkinci mısradaki şair Aksu kelimesiyle söz oyunu yaparak kelimenin "ak su" şeklinde iki farklı kelime olarak okunmasından faydalanmıştır. Bu şekildeki bir okumada şairin tasavvufî göndermeler içinde şunu anlattığı söylenebilir: Ey gönül, arayan isen su gibi ak, dîdâra gel! Şair "ak" ile hem emir masdarı anlamını hem de beyaz anlamını çağrıştırmıştır. Rahîmî, Farsça "cûyâ" sıfatıyla da "cûy/ırmak" kelimesini çağrıştırmakla Aksu ile ihama dayalı bir münasebet kurmuştur.

³⁶ Ve bu şehrin enderûn u bîrûnunda binden mütecâviz âb-ı zülâlden nişân verir
aynû'l-hayâtları kayalardan tulûy edüp mâh-ı temmûzda yah-pâre âb-ı rakikleri var
kim nûş eden hayât-ı cân bulur (Karaman vd. 2011: 9/17).

³⁷ Çelebi, bu yerleri şöyle anlatır (Kahraman vd. 2011: 9/17): "Evvelâ kal'anın cenûb
cânibi ardında Sultân Bağı ferah-fezâ yerdir. Ve teferrüçgâh-ı Kebkebîr bayırı,
kekliği olduğundan şu'aralar Kebkebir der. Cümleden latif âb-ı hayât suları vardır.
Ve seyrenğâh-ı Aksu ve Lasımzâde bâğçesi ve Konduvîrânbaşı âb-ı cân-bahş suları
vardır."

³⁸ Çelebi, bu değirmenlere Kütahya bahsinde yer vermiştir (Kahraman vd. 2011: 9/13):
"Ve bu kal'a içinde cereyân eden âb-ı hayât kal'a içindeki ve aşağı şehir içindeki
değirmenlere gider."

Nev-bahâr irdi demidür cûş idüp Aksu gibi
Ey gönül cûyâyısan dîdâra gel Aksu gibi G. 314/1

Aksu, bir beyitte sevgilinin beyaz, parlak alnı ve ay ile münasebet içinde kullanılmıştır. Bu münasebette şairin hareket noktasını “Aksu” kelimesinin bünyesinde yer alan ak-beyaz kelimesi oluşturmaktadır. Şair ayrıca kelimenin bünyesinde yer alan su ile de “çağ” kelimesinin su deliği, çağlayan anlamı arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin parlak alnını görünce gökyüzündeki ayın kendisi batmıştır. Şair bu durumu güzellik bahçesinin ve Aksu'nun zamanının geçmesi bağlamında ele alır.

Göreliden cebhenün ay toğdınun hod çerhi batmışdur
Ezelden bâğ-ı hüsnün çağı geçdi Aksuyun çağı G. 311/3

2.3.3. Aşılı

Aydın'da bu isimde bir tımar bölgesi vardır. Rahîmî, şiirlerinde Aydın'dan sıkça bahsetmiştir. Aşılı'nun bu bölgede (?) yer alan bir ırmak olduğu söylenebilir. Şair, kanlı gözyaşını Aşılı ırmağına benzetmiştir. Gözyaşı her zaman akarak o gül bahçesini taze, ıslak tutar. Şair gözyaşı akıtmasını hüsn-i talil içinde açıklamıştır.

Kanlı yaşum Aşılı ırmağının mânendidür
Ter dutar her dem akup ol verd-i handân bâğını G. 317/2

2.3.4. Gediz

Rahîmî'nin söz konusu ettiği ırmaklardan bir diğeri de memleketi Kütahya'nın en büyük ırmaklarından olan Gediz'dir. Şair bir murab-banda Gediz ile birlikte Aydın, Tire ve Saruhan'a yer verir. Söz konusu örnekte Gedüs nehri ayrılıktan dolayı her an akıttığı gözyaşı ile ele alınmıştır:

Gözi yaşın revân itdi Gedüs suyu gibi her dem Mrb. 8/5

Gediz ayrılık macerasından dolayı gözyaşı dökmektedir. Gediz'in serv-i ranâsının hangi suya³⁹ revan olduğu bilinmemektedir. Gediz'i

³⁹ Kelime “sûy-a” şeklinde okunduğunda taraf anlamı, “su-y-a” şeklinde okunduğunda ise su anlamı kastedilerek tevriyeli kullanılmıştır.

kişileştiren şair onun akmasını ayrılık macerasından dolayı gözyaşı dökmesi şeklinde düşünerek hüsn-i talil yapmıştır. Beyitte daha çok su etrafında oluşturulan anlam ilişkileri görülmektedir. Şair su-mâ/cerâ arasında tenasübe, su-sû arasında cinasa dayalı bir ilişki kurmuştur. Şair gördüğü, bildiği Gediz'i sevgiliden ayrılıktan dolayı kaynaklanan gözyaşı; servi-su münasebeti içinde işlemiştir.

Bu hicrân mâ-cerâsından Gediz suyu döker yaşı
Bilinmez kankı sû[ya]⁴⁰ oldı revân serv-i ranâsı K. 9/17

2.3.5. Kızılırmak

Kızılırmak Anadolu sınırları içinde bulunan en uzun ırmaktır. Sivas'ta doğup birçok şehri geçtikten sonra Karadeniz'e dökülen Kızılırmak şair tarafından âşığın kanlı gözyaşları ile eşleştirilmiştir. Bu eşleştirmede hem gözyaşlarının çokluğunu vurgulama düşüncesi hem de kelimenin bünyesinde yer alan "kızıl" ile "kan" ve "sürh (kırmızı)" arasında renge dayalı bir ilişkinin olması belirleyici olmuştur. Âşığın kanlı gözyaşları Kızılırmak'ın aynısıdır (yahut kaynağıdır). Kırmızı su kabarcıkları ciğer kanunun çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Kanlı yaşumla göz Kızılıрмаğın aynıdır
Neşv ü nemâ-yı hûn-ı ciğerdür habâb-ı sürh G. 30/4

2.4. Mesire Yerleri

Rahîmî şiiirlerinde Kütahya'nın kendisinden bahsettiği gibi orasının gezi, eğlenme ve dinlenme yerlerini de bize aktarır. Rahîmî'nin yer verdiği bu yerlerin Kütahya'da yer aldığını Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Çelebi, bu yerleri şöyle anlatır (Kahraman vd. 2011: 9/17): "Evvelâ kal'anın cenûb cânibi ardında Sultân Bağı ferah-fezâ yerdür. Ve teferrücgâh-ı Kebkebir bayırı, keklîği olduğundan şu'aralar Kebkebir der. Cümleden latîf âb-ı hayât suları vardır." Rahîmî, Kebkebir'in başına güneşin doğmayıp ayın doğmasını şaşkınlıkla karşılar. Muhatabından o seyir köşesine selam söylemesini ister.

⁴⁰ Divan yayımında "...revân sen..." şeklindedir. Anlam gereği yukarıdaki şekilde bir metin tamiri yapılmıştır.

Acebdür Kebkebîrûn başına gün toğmaz ay toğdı
Hele ol kûşe-i seyrâna benden çok selâm eyle K. 8/6

Rahîmî'nin bahsettiği Kütahya'daki diğer mesire yeri Sultan Bağ'ıdır. Şair cennetler bahçesinde eğer hayat bağını görmek isteyenler olursa onlara gonca dudaklı bir güzelle Sultan Bağ'ını seyretmelerini söyler. Şair, burada Sultan Bağ'ının cennetler içinde bir bahçe gibi güzel olduğunu vurgular.

Görmek istersen cinân bâğında ger cân bâğın
Bir lebi goncayla gel seyr eyle Sultân Bâğın G. 317/1

Rahîmî'nin şiirlerinde yer verdiği başka bir mesire alanı da Aydın-Tire'de yer alan Kadı Bahçesidir⁴¹. Rahîmî gazilerin hükümdarı dediği birine Kadı Bahçesi'nin, cimri bir insanla yakın olduğundan beri durumunun değiştiğini ve orasının yıkıldığını söyler.

Karîn olalı ol bir nâ-kes ile hâli ayruksı
Yıkılmış ey şeh-i gâzi işitdüm Kâdı Bahçası K. 9/14

SONUÇ

Rahîmî şiirlerinde gerek Anadolu coğrafyasından gerekse Ortadoğu, İran, Asya ve Avrupa coğrafyasından birçok beldeye, şehre, bölgeye, ülkeye yer vermiştir. Şair, Anadolu coğrafyası dışında kalan 24 yer adını şiirlerinde 70 defa kullanmıştır. İran coğrafyasından İsfahan (3), Revan (3), Nahcivan (2), Şiraz (1), Şirvan (1) ve Tebriz'e (1), ayrıca Acem mülkü (4) de diyerek tüm İran coğrafyasına 15 defa yer vermiştir. Rahîmî'nin şiirlerinde Asya coğrafyası da yer bulmuştur. Çin (5), Hıta (4), Hindistan (4), Bedahşan (2), Kaşan (1) şiirde toplam 16 defa kullanılmıştır. Şairin standart ve müşterek coğrafyadan en fazla tercih ettiği coğrafya ise Ortadoğu olmuştur. Şair bu coğrafyadan Mısır (11), Şam (6), Aden (5), Bağdat (4), Umman (2), Yemen (2), Kerbela (1), Irak (1), Musul (1), Halep'e (1) toplamda 34 defa yer vermiştir. Şairin en az yer verdiği coğrafya Avrupa olmuştur. Avrupa coğrafyasından yalnızca Budin (4) ve Niş (1)

⁴¹ Cümle Tire şehri halkının ba'de'l-asr teferrucgâhları bu Kara Kadı semtidir. Tire şehri halkının ikindiden sonra dinlenme ve gezinti yerleri burasıdır (Karaman vd. 2011: 9/90).

şiiirde yer almıştır. Tüm bu coğrafyalar 22 defa sevgiliyle, 1 defa âşıkla münasebet içinde kullanılırken 12 defa tarihî olaylar ve unsurlar içinde zikredilmiştir. Bu yerler 6 defa da meşhur yönleriyle şiiire konu olmuştur. Şair bu coğrafyalar etrafında 12 defa tevriye, 9 defa telmih, 8 defa iham-ı tenasüp, 4 defa teşbih, 3 defa cinas, 1 defa da iham-ı tezat yapmıştır.

Rahîmî'nin yer adları kullanımında asıl öne çıkan Anadolu coğrafyasıdır. Şair yaşadığı veya değişik sebeplerle bir süre bulunduğu Anadolu'yu şehri, denizi, dağı, ırmağı, boğazı, mesire alanıyla şiiirlerinde işlemiştir. Rahîmî, Anadolu coğrafyasından 19 şehre (Saruhan ile Manisa, Germiyan ile Kütahya aynı coğrafyayı anlatmaktadır.), 5 ırmağa, 3 mesire alanına, 2 dağa, 2 denize, 1 boğaza yer verirken bizzat Anadolu ismini de 2 farklı yerde kullanmıştır. Bunlardan 21 farklı yer ismi toplamda 130 defa geçmiştir. Şair özellikle Aydın, Karaman, Tire, Germiyan ve Saruhan'a fazlaca yer vermiştir. Rahîmî'nin Anadolu coğrafyasından yer verdiği başlıca şehirler şunlardır: Aydın (27), Tire (20), Karaman (17), Saruhan (15), Germiyan (13), Akşehir (10), Kütahya (7), Konya (3), Ayn-ı tâb (3), Karesi (2), Güzelhisar (2), Bergama (2), Beyşehir (1), Ankara (1), Maraş (1), Mersin (1), Manisa (1), İzmir (1), Eskişehir (1), Akhisar (1), Karahisar (1). Rahîmî şehirlerin yanı sıra Karadağ (3) ve Karacadağ (1) dağlarına; Akçasu (4), Aksu (2), Gediz (2), Kızılırmak (1), Aşılı (1) nehirlerine; Kebkebir (1), Sultan Bağı (1) ve Kadı Bahçası (1) mesire alanlarına; Karadeniz (1) ve Akdeniz (1)'e; Kırtı Yakası'na (1) da yer vermiştir.

Râhîmî, Anadolu coğrafyasını en fazla, sevgiliyle münasebet içinde kullanmıştır. Bu coğrafya 20 defa sevgiliyle, 10 defa da âşıkla münasebet içinde kullanılmıştır. 4 defa meşhur yönleriyle şiiire konu olan coğrafya, 12 defa da tarihî olaylar ve unsurlar içinde tarihî göndermeler yapılarak işlenmiştir (Bu kullanım idealize edilmiş coğrafyanın dekoratif kullanımının yanı sıra gerçekçi kullanımına da işaret etmektedir.). Şair bu yer isimlerini 8 farklı edebî sanat içinde kullanmıştır. Şair, yer isimleriyle 27 defa tevriye, 15 defa iham-ı tezat, 14 defa iham-ı tenasüp, 10 defa teşhis, 6 defa cinas, 5 defa teşbih, 4 defa hüsn-i talil ve 1 defa da kinaye yapmıştır.

Rahîmî'nin coğrafya ile olan münasebetine ve mekâna bakışına dair ulaşılan genel sonuçlar ise şunlardır:

1. Rahîmî'de mekân siyasî ve tarihî yansımalarıyla ele alınmıştır. Özellikle şairin İran coğrafyasına (Acem mülkü) Osmanlı-Safevi mücadelesinden dolayı bakışı olumsuzdur. Tire, Aydın, Manisa ve Karaman

buralarda sancak beyliği yapmış Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad münasebetiyle sık sık tarihî göndermeler içinde işlenmiştir.

2. Rahîmî'de mekân sevgiliyle bir bütünlük içinde anlatılmıştır. Me-kân sevgiliyi anlatmada ve onun türlü güzellik unsurlarını vurgulamada bir araç olarak kullanılmıştır. Mekândan sevgiliye ulaşan şair mekâna dair çeşitli unsurları sevgilinin güzellik unsurları ile benzetme içinde kullanır ve teşbih-i tafdil yaparak sevgiliyi mekândan daha üstün görür.

3. Rahîmî'de mekân âşığının izlenimleri ile anlam kazanırken âşığa dair bir takım psikolojik yansımalar da ihtiva etmiştir.

4. Rahîmî'de mekân özlenen, varılmak istenen, sevilenlerle anlam kazanan bir nitelik taşımaktadır.

5. Rahîmî'de mekânın edebî yansımaları mekânın daha çok çeşitli söz oyunlarına dayalı olarak sunulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Şair, yer isimlerinden bir çağrışım ögesi olarak yararlanmış, yer isimlerinin gerek yazılışı (Özellikle birleşik isim görünümündeki yer adlarının birinci veya ikinci kısmı bu söz ve anlam oyununa kaynak olmuş, diğer kelimelerle ihama dayalı tenasüp veya tezat içinde kullanılmıştır.) gerekse farklı anlamlarıyla çeşitli söz sanatları yapmıştır. Bu doğrultuda yer adı çoğunlukla tevriye, iham, telmih, teşbih, teşhis ve cinas gibi sanatlar içinde kullanılmıştır. Şairin bu tarz kullanımlarını divan şiirinde söz ve kelime oyunlarının çokça yer almasının bir yansıması olarak değerlendirmek de mümkündür.

6. Yer adları coğrafi, tarihî, siyasî, kültürel ve bazı meşhur yönleriyle ele alınmıştır. O yerin doğal güzelliklerine yer verilmiştir. O yerin tarihine dair bazı hususlara telmihte bulunulmuştur. O yerdeki günlük yaşama ve bazı kültürel değerlere dair unsurlar işlenmiştir.

7. Yer adları bazen sadece ismen zikredilmiştir. Bu tarz kullanımlarda o yer, gerçek bir coğrafyadır. Bunun yanı sıra yer adı dekoratif bir unsur olarak da şiirlerde sıkça yer almıştır.

Sonuç olarak Rahîmî'nin yaşadığı yüzyılda mahallî bir şair olarak yer adlarına bilhassa da Anadolu coğrafyasına yer vererek coğrafyanın sağladığı her türlü çağrışımından faydalanmaya çalışan bir şair olarak zikredilmesi gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2007), "Feyzullah Efendi'nin Mesâiri ile Lutfî'nin Ferdî'nin Bilâdiyesine Zeyli", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, s. 37-51.
- ARIKOĞLU, İsmail (2008), "Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın- Tire Örneği", *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, s. 137-144.
- AYDEMİR, Yaşar (2009), "Ravzî'nin Rumeli İzlenimleri", *Turkish Studies*, Volume 4/2, s. 119-132.
- BATISLAM, H. Dilek (2009), "Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S. 39, s. 483-498.
- BOŞKOV, Vanço (1980), "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleleri", *Atatürk Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 12, s. 69-76.
- BOZ, Erdoğan (2007), *Hakikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, Kültür Bakanlığı E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10613.girispdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 23.01.2016)
- ÇAKIR, Müjgan (2010), "Bilinmeyen Bir Bilâdiye Metni: Esmâ-yı Bilâd-ı Mecdî", *Journal of Turkish Studies (Walter G. Andrews Armağanı I)*, S. 34/I, s. 173-182.
- ÇEÇEN, Mehmet Korkut (2015), "Necatî'nin Asbuzu Şiiri", *Fırat Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 1, s. 51-57.
- DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2009), *18. yüzyıl Şairi Mustafa Fennî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- DİLÇİN, Cem (2011), *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, "Divan Şiirinde Çağrışım Ögesi Olarak Yer Adları", İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EFLATUN, Muvaffak (2003), "Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.26, s.273-278.
- EKİNCİ, Ramazan ve Suat Donuk (2015), *Hayrabolulu Hasib Dîvânı*, Kitap & Cafe Serüven Yay.
- EMECEN, Feridun (1991), "Aydın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (4. cilt), s. 235-237, DİA.
- _____ (1998), "Hudâvendigâr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (18. cilt), s. 285-286, DİA.
- _____ (2009), "Selim II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (36. cilt), s. 414-418, DİA.

- ERCAN, Özlem (2007), "Arayıcızâde Ferdî ve Eserleri Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân" *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 8, S. 12, s. 71-93.
- ERDOĞAN, Kenan (2008), "Birrî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, s. 69-85.
- ERDOĞAN, Mustafa (1997), "Abdüllatîf Râzî ve Ankara Methiyesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 550, s. 356-359.
- _____ (2012), "Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şâiri: Celâl-zâde Mustafa'nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri", *Celal Bayar Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, s. 300-325.
- EROĞLU, Süleyman (2008), "Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi'nin Miyâhiyyesi", *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 9, S. 15, s. 429-439.
- ERSOY, Ersen (2011), "Biladiye Türünün Yayımlanmamış Bir Örneği: İştîbî Ahmed Efendi'nin Bilâdnâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 61-72.
- GÜLER, Kadir (1996), "XIX. Asır Şuarâsından Ârifî ve Pesendî'nin Kütahya Methiyeleri", *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s. 279-285.
- KAHRAMAN, Seyit Ali (2013) (Haz.), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7-10. Kitaplar*, İstanbul: YKY.
- KAHRAMAN, Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2013) (Haz.), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-6. Kitaplar*, İstanbul: YKY.
- KAHRAMAN, Seyit Ali-Yücel Dağlı-Robert Dankoff (2011) (Haz.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 2*, İstanbul: YKY.
- KALPAKLI, Mehmet (1995), "16-17. Yüzyıllarda Mahalle ve Semt Adları Kâmî'nin 'Lugaz'ı", *İstanbul Dergisi*, S. 14, s. 42-45.
- KAPLAN, Yunus (2015), "Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede'nin Sahil-nâmesi", *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 2(2), s. 148-159.
- KAPLAN, Yunus (2016), "Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştîbî Ahmed Efendi Bilâdiyyeleri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1(Mart 2016), s. 102-214.
- KARACASU, Barış (2008), "Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı", *Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin Hatıra Sayısı III)*, S.32/I, s.257-271.
- KURNAZ, Cemal (2005), "Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyyeleri", *Journal of Turkish Studies (Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı)*, S. XIX, s. 299-316.

- KUTLAR, Fatma Sabiha (2011), “Klasik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin Edirne Kasidesi”, *Turkish Studies*, Volume 6/2, s. 1-16.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (2006), “Murad III”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (31. cilt), s. 172-176, DİA.
- METE, Zekâi (2012), “Tire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (41. cilt), s. 195-197, DİA.
- ONAY, Ahmet Talât (2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (Haz. Cemal Kurnaz), İstanbul: H Yay.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2004), “Fennî ve İzzet Efendinin Sahilnameleri ve Bu Sahilnamelerde Üsküdar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 11, s. 111-148.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (2004), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: MEB.
- SARIKAYA, Erdem (2008), *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SELÇUK, Bahir (2014), “Bir Şehir Medhiyesi: Nergisî'nin Saray Kasidesi”, *International Journal of Language of Language Academy*, Volume 2/3, s. 27-39.
- ŞAHİN, İlhan (1989), “Akşehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2.cilt), s.298-299, DİA.
- TURAN, Selami (2009), “Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları”, *Süleyman Demirel Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, s. 135-154.
- TURAN, Selami (2010), “Mihri Hatun Divanı'nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10, s. 597-604.
- YAZICI, Gülgün Erişen (t.y.), *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap:<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10619,kamipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 27.02.2016).
- YEKBAŞ, Hakan (2015), “Malatyalı Necâtî ve Şehir Methiyeleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 377-401.
- YENİTERZİ, Emine (2010), “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut Karabey Özel Sayısı*, Volume 3, Issue 15, s. 301-334.
- <http://yorukalemi.tr.gg/Y-Oe-R-Ue-KLER--s--5.htm> (Erişim tarihi: 18.05.2016)